

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Nr 3 / Årgång 15

September 1940

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sida
<i>Adell, A.</i> : Bön om fred	1
—»— Finlands kyrka i nöd	2
—»— Det svenska koralbeståndet	44
—»— Bibeln i psalmen	86
—»— Nytt från olika discipliner	109
<i>Andersson, H.</i> : Processionskors	17
<i>Andrén, E.</i> : Lönebestämmelser för kyrkomusiker	20
<i>Cleve, O.</i> : Finlands kyrka i nöd	3
<i>Cnattningius, B.</i> : Nikolaikyrkan i Örebro	36
—»— Gustav Vasas silverkonfiskationer	88
—»— De första kyrkorna	102
—»— Bernt Notke	107
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Svensk koralbok	33
—»— Svenskt kyriale	106
Hög- och Bjuråkershandskrifterna	114
<i>Kjollerström, S.</i> : Skriftermålet i historisk belysning	65
Kyrkosångens Vänner	26, 58
<i>Lindquist, D.</i> : Upplýsningar till psalmhistorien	115
Meddelanden	31, 96, 121
<i>Moberg, C.-A.</i> : Det gregorianska klangidealet	97
<i>Peters, K.</i> : Minnesgudstjänst över stupade	5
<i>Redin, J.</i> : Prästens skrud under 1600-talet	73
<i>Rosenquist, C.</i> : Korallimprovisation	40
<i>Svanholm, S.</i> : Svenskt körarbete under 1939	11
<i>Ahlén, W.</i> : Svensk orgelkonst 1939	14

RECENSIONER

ANMÅLD LITTERATUR

	Sida		Sida
<i>Brilioth, Y.</i> : I S:t Sigfrids stift ...	93	<i>Haglund, G.</i> : Långasjö kyrka	62
<i>Doering, O.</i> : Kristna symboler ...	120	<i>Harsten, W.</i> : Prosten Elmbladhs	64
Griftetal (utg. av <i>B. Bexell</i>)	95	<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Liturgik ...	116

	Sida
<i>Holmquist, Hj.</i> : Handbok i svensk kyrkohistoria	109
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet	110
<i>Kloo, A.</i> : Sök det goda land	94
<i>Källström, O.</i> : Medeltida kyrksilver förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer	88
Le visage du Christ	114
<i>Liedgren, E.</i> : Den svenska psalmboken	111
Linköpings stifts julbok	110
<i>Lindblom, Joh.</i> : Boken om Job	113
<i>Lundberg, E.</i> : Byggnadskonsten i Sverige	102

	Sida
<i>Lundberg, E., Waldén, B.</i> : Örebro stads kyrkor	36
<i>Norlind, T.</i> : Lärobok i musikhistoria	61
<i>Paatz, W.</i> : Bernt Notke	107
<i>Parsch-Kramreiter</i> : Neue Kirchenkunst	62
<i>Pira, S.</i> : Medeltida målningar i Säby	121
<i>Rosendal, G.</i> : Nådens år	112
<i>Ström, T.</i> : Tröstebok i ofärdstid	113
<i>Wessberg, E.</i> : Välsignelsen i Kristus	93
<i>Westin, A.</i> : Kyrkoårets texter ...	113
<i>Wikmark, G.</i> : Bibelcitat i psalmboken	86

ANMÄLD MUSIK

	Sida		Sida
<i>Bach, J. S.</i> : Slumra nu	61	<i>Olson, D.</i> : Var är den vän	60
<i>Blohm, S.</i> : Mässa	119	—: 3 gammalkyrkliga melodier ...	60
<i>Eriksson, A.</i> : Fader vår	61	<i>Peters, K., Runbäck, A.</i> : Svensk koralbok	34
<i>Forster, G.</i> : Du som oss frälst ...	118	—: Svenskt kyriale	106
Gläd dig, o kristenhet	117	<i>Praetorius, M.</i> : Ett barn är fött ...	117
<i>Hägg, T.</i> : Herre förbarma dig ...	119	Preludier till sv. koralboken ...	60
—: Påskhymn	119	<i>Runbäck, A.</i> : Kantat på Mikael's dag	117
<i>Jonsson, J.</i> : Du som med din allmakt's bud	61	—: Kantat för minnesgudstjänst ...	117
<i>Keller, H.</i> : Schule der Choralimprovisation	40	<i>Solem, E.</i> : Kyrie	117
<i>Lindberg, O.</i> : Snabbt jagar stormen våra år	119	<i>Svanholm, N.</i> : Solosånger	120
<i>Lindroth, H.</i> : Bön	61	<i>Söderholm, V.</i> : Ack, hjärtans ve	118
<i>Melin, H.</i> : Tre hymner	120	—: Halleluja	118
<i>Nordqvist, G.</i> : Mot ljuset	61	—: Mässa för barnröster ...	119
<i>Nyvall, J.</i> : Vår blick mot helga berget går	95	—: Helige Fader	119
		—: Vi tacke dig	119
		Veni redemptor gentium	117

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Organ för Kyrkosångens Vänner

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i februari, maj, september och december.

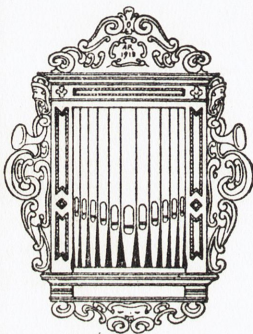
Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 111. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Docent *Sven Kjällerström*, Lund: Enskilt och allmänt skriftermål. — Komminister *Jan Redin*, Ljungby: Prästens skrud under 1600-talet. — Kyrkoherde *A. Adell*: Bibeln i psalmen. — Intendent *B. Cnattingius*: Gustav Vasas silverkonfiskationer. — Recensioner. — Meddelanden.

H. LINDEGREN ORGELBYGGARE — GÖTEBORG

Medlem av Svenska Orgelbyggares Förening.

POSTADRESS: KOMMENDÖRSGATAN 12

TELEFONER: BOSTADEN 14 26 38, FABRIKEN 14 93 38

Tillverkar piporglar, som utmärka sig
för hållbarhet o. konstnärlig intonation.

Svenskt, gediget arbete och bästa
material.

Mångårig personlig erfarenhet.

TECKNING RETUSCH
KLICHÈER SKYLTA

KÖHLERS KLICHÈ

Tel. 16734, 10842

Malmö ANSTALT
ST. NYGATAN 54

SVENSKT KYRIALE

Ett urval ur melodierna i Musiken till Svenska Mässan ordnade
för praktiskt bruk i kyrka och skola jämte modulationer m. m.
Utgivet av *K. Peters* och *A. Runbäck*. 2.50. **GLEERUPS**

Enskilt och allmänt skriftermål i historisk belysning¹⁾.

Om de olika sätten att förrätta skriftermål såsom förberedelse till Herrans nattvard stadgar Kyrkolagen av 1686: »Till det allmänna skriftermål, som uti alla våra svenska församlingar brukas, kommer folket fram för skriftefadern stundom få, stundom många, som sina synder bekänna och begära ifrån dem bliva avlösta, eller ock en person särskilt och allena, vilka bägge sätt äro uti sitt rätta bruk lovlige, och för den skull bör den särskilda avlösningen, där hon begäres eller i vårt rike brukas, ingen förvägras».

De historiska slutsatser, som dragits av dessa uppgifter, ha varit mycket olika. I sitt arbete, Vårt lutherska skriftermål, framhåller O. Holmström, att genom denna bestämmelse »skrevs i själva verket dödsdomen över det enskilda skriftermålet såsom kyrklig institution inom vår svenska kyrka». En helt annan uppfattning hävdas emellertid av Edv. Rodhe i Svenskt gudstjänstliv. Enligt Rodhes mening var det enskilda skriftermålet praktiskt taget ur bruk, då Kyrkolagen tillkom. »Det var i varje fall en stor sällsynthet», skriver han. Kyrkolagen vill därför ingalunda avskaffa utan i stället slå vakt om det enskilda skriftermålet.

Riktigheten av Rodhes slutsatser äro höjda över varje tvivel och bekräftas till fullo av en närmare undersökning. Här skall endast anföras en uppgift ur Olof Ekmans bekanta Sjönödslöfte av år 1680, där det heter: »Denna skriftermål, som görs själasörjaren, är tveggehanda i bruk. Hos oss i våra församlingar är det bruket, att på somliga orter folket, som ärnar sig gå till Herrens nattvard, kommer på samma dag, på somliga orter dagen tillförene, tillsamman i kyrkan, där de träda fram för sin själasörjare och... höra de sig förhållas av själasörjaren de stycken, som höra till bot och bättring, och när det talet... är utfört, frågar dem själasörjaren, om de bekänna sina synder, ångra dem, tro på Kristus, vilja förlåta sin nästa och föra ett botfärdigt leverne. Då confitenterna säga ja till var fråga, där icke någon så fåkunnig är, att han förstår icke frågan eller menar det icke vara av nöden eller så arg, att han vill icke, ty ibland myckenheten kan icke själasörjaren veta, om alla säga ja eller intet. Efter detta hållne talet och frågande avlöses de botfärdige och sägas ledige ifrån sina synder. Det andra bruket att skrifton sig för skriftefadren i evangeliska församlingar i främmande land såsom i den tyska församlingen i Stockholm är detta, att en allena träder fram i sänder till skriftefadren och gör sin syndabekännelse.» 1680 firades alltså enskilt skriftermål i vårt land endast i den tyska församlingen i Stockholm. Ekman tillfogar emellertid: »Vår Kyrko-

¹⁾ Föredrag hållet vid Stilla dagar i Båstad den 11/6 1940.

ordning synes ock lära, att fordom strax efter reformationen och någon tid efter detta sätt att skrifton har varit hos oss brukeligt», varefter han citerar KO av 1571. Riktigt är visserligen, att Laurentius Petri i KO värnar om det enskilda skriftonmålet, men härav följer icke, att enskilt skriftonmål verklig förättades i Sverige vid tiden för KO:s tillkomst. KO av 1571 är icke en historisk redogörelse för hur gudstjänst firades i den svenska kyrkan omkring 1570. Den är snarare en programskrift för kyrkan.

Frågan blir därför: När har det enskilda skriftonmålet kommit ur bruk i vårt land?

Trots de många missbruk, som under medeltiden vidlade privatbikten, ville Luther bibehålla densamma, särskilt för absolutionens skull. Den var för honom »ein sehr köstlich heilsam Ding». I det evangeliska Tyskland liksom i Danmark blev också privatbikten med absolution regel. Undantag ges dock.

Enligt Württembergs kyrkoordning av 1536 skulle en särskild förberedelsegudstjänst förrättas dagen före nattvardsgång. Allmän bikt och absolution ägde sedan rum i samband med söndagens högmässa. I Württembergs kyrkoordning av 1553 återinförde emellertid Johann Brenz det enskilda skriftonmålet för dem, som för sitt samvetes skull behövde särskild tröst och tillförsäkran om syndernas förlåtelse.

Samma uppfattning av privatbikten möter hos Calvin. Privatbikt med absolution har egentligen ingen plats i hans åskådning. Men han tillåter den dock för särskilt ängsliga samveten. Samma negativa inställning till det enskilda skriftonmålet finna vi sedan i kyrkoordningen för Kurpfalz av 1563.

Det är numera ett välkänt faktum, att vår svenska reformationshistoria står i den största tacksamhetsskuld till Württemberg och dess reformator Brenz. Laurentius Petri ställde Brenz vid sidan av Luther och Melancton och har flitigt utnyttjat hans skriftonter. Det blev också Brenz, som kom att bestämma skriftonmålets utformning i vårt land.

Olavus Petri delade icke Luthers höga uppskattning av privatbikten. Några positiva uttalanden härom söker man förgäves i hans produktion. Privatbikten var för honom »en rådfråga, där en beklagar den nöd och bekymmer, han haver i sitt hjärta och samvet för enom androm och begärar god råd». Någon särskild anledning att i detta fall vända sig till en präst fanns icke.

På olika sätt har Olavus Petri försökt att infoga det allmänna skriftonmålet med absolution i högmässan. I sin Mässa av år 1531 har han förlagt det omedelbart före Introitus. Utvecklingen kom emellertid att gå i en annan riktning. Enligt Mässan av 1541 kunde den inledande syndabekännelsen med absolution ersättas av prästens privata Confiteor, och i Vadstena artiklar föreskrives, att prästen vid sjungen mässa icke behövde »bruka samma bekännelse». Då den sjungna mässan blev den som segrade, innebar detta, att det inledande allmänna skriftonmålet föll bort. Först

genom 1614 års Handbok blev det en integrerande del av högmässan, men dess ursprungliga samband med nattvarden har här försvunnit.

Av långt större betydelse för utvecklingen blev därför Olavus Petris Postilla av 1530. I denna föreskriver reformatorn i anslutning till medeltidens »offene Schuld», att till predikan skall fogas en allmän kyrkobön, vars liturgiska förebild tydligen är den medeltida mässans böner före Instiftelseorden, samt ett evangeliskt skriftermål med syndabekännelse och villkorlig — »allom eder som sig vilja bättra» — absolution. Detta skriftermål var visserligen icke obligatoriskt, men anordningen kom att i stor utsträckning bestämma den följande utvecklingen i vårt land. Härtill bidrog framför allt, att Laurentius Petri i sin Postilla av år 1555 upptog sin broders förslag och meddelade »Ett sätt, huru man må förmana folket till allmän bön efter predikan», varefter följer tvenne olika formulär.

Anknytningen till den följande nattvarden anges i inledningsorden: »Nu, käre vänner, på det vi må dess heller varda bönhörde för Gud och sedan värdiga gå till vårs Herres Jesu Kristi nattvard, vilket genom syndernas bekännelse och tron på Jesum Kristum ske måtte, så låter oss allesamman av hjärtat bekänna våra synder inför Gud, och göra vårt allmänneliga skriftermål, så sägandes, som jag säger före: Jag arme syndare...», varefter följer den villkorliga — »eder alla som tro» — absolutionen. I omarbetad form ingår detta formulär sedan i KO. I sin handskrivna KO av 1561 hänvisar också Laurentius Petri till sin Postilla — icke till Olavus Petris, som allmänt antages.

Genom Postillan av 1555 och KO av 1561 har det allmänna skriftermålet i vårt land segrat. Otvivelaktigt har enskilt skriftermål alltfört förekommit, men snart nog togs ett steg, varigenom privatbikten som förberedelse till Herrans nattvard de facto avskaffades. Dödsdomen över det enskilda skriftermålet skrevs icke i 1686 års Kyrkolag utan vid riksdagen i Stockholm 1562.

Omkring 1560 hade ett flertal kalvinister slagit sig ned i vårt land, framför allt i Stockholm, och i fransmannen Dionysius Beuræus, Erik XIV:s lärare, fått en inflytelserik försvarare av sin tro. Den principiella motsättningen mellan lutheraner och kalvinister aktualiserades härigenom i vårt land och förorsakade en del teologiska fejder. Till de omdebatterade frågorna hörde även privatbikten. I den förteckning över de omstridda »artiklar», som konung Erik överlämnade till de vid riksdagen 1562 i Stockholm församlade prästerna, hade en följande lydelse: »Utrum omnes, qui ad sacram synaxin accedere statuerunt, oblegantur iure divino prius petere absolutionem privatam?» I sitt svar på denna fråga framhöll Laurentius Petri, att det rätta och sanna skriftermålet består i hjärtats »ider och ånger inför Gud» och i bön om syndernas förlåtelse, om den Helige Andes nåd och om hjälp »emot ytterligare synd». Den som så verkligen tror, »att han för Kristi

skull detta bekommandes varder» och har ett gott uppsåt, »så att han sig ifrå all ytterligare synd och misshandel gärna hålla vill och efterfölja Guds budord», den kan »med Guds hjälp trygger framgå till sakramentet, evad han för prästen varit haver eller ej». Men detta är icke Laurentius Petris sista ord. »Dock där ock någor tillförenne av en fri vilja vill gå för prästen, som det under tiden för saker skull väl kan vara nyttigt, särdeles dem enfaldiga, så skall det ingom vara förbjudit, likväl dess heller icke efter påvans sätt bjudit, på det man icke åter skall hetas lägga band på människors samvet, dem Gud själver icke lagt haver, utan slikt måste ske med vars och ens fria vilja, så att man och där bredvid vet det, att evad man särdeles går för prästen eller ej, så är det ändå lika mycket, först att en är så skickad i hjärtat, som honom bör och tillförenne omtalat är.»

Det beslut, som efter ganska häftiga strider fattades, kommer visserligen rent formellt Laurentius Petris här citerade uppfattning ganska nära, men överensställningen är icke fullständig. Beslutet lyder: »De som vilja gå till sakramentet och icke kunna vara tillfreds med den allmänliga skriftermål, som förhandlas på predikstolen, dem skall man icke privatam aut aurorem confessionem förvägra.» Detta beslut överensstämmer helt med Brenz' och Kalvins uppfattning. Det normala är det allmänna skriftermålet på predikstolen. Det enskilda står blott kvar som ett medgivande åt den, som av en eller annan anledning icke kan känna sig tillfredsställd med det allmänna skriftermålet.

Beslutet av år 1562 fick avgörande betydelse för privatbikten i vårt land. Detta och icke Kyrkolagen av 1686 betecknar dödsdomen över denna form av skriftermål. Blott vid sjukbädden har det efter denna tid kommit till användning i Sverige, och alla senare försök att återuppliva det hemliga skriftermålet som förberedelse till Herrens nattvard ha strandat.

Att denna kanske en smula överraskande slutsats icke är en frihandskonstruktion bekräftas till fullo av den följande utvecklingen. Medlemmarna i den kyrkolagskommitté, som tillsattes av Karl X Gustav, diskuterade ingående möjligheterna att återuppliva det enskilda skriftermålet. Men de förklarade, att detta knappast vore möjligt, enär det »nu på så lång tid, nämligen 100 år vid pass icke haver varit uti bruk här hos oss, att där före intet vore så lätt att indraga sådant ad praxin sine contumelia». Detta uttalande av biskoparna är ett tydligt bevis för att 1562 års beslut också blev av praktisk betydelse och verkligen efterlevdes.

Det allmänna skriftermålet efter predikan hade segrat. Laurentius Petri utgav också 1563 ett formulär härför: »En allmän skriftermål och bön, som brukas må efter predikan».

Skriftermålets plats i högmässan efter predikan befanns dock ganska snart vara synnerligen olämplig. Redan tidigt hade en kontroll av nattvardsgästernas kunskaper ansetts nödvändig. Med tiden blev också detta förhör ett viktigt moment i det allmänna skrif-

termålets historia. Krav på ett visst minimum av kunskaper upprepas i de flesta kyrkliga stadgarna från 1500-talet. »Skola och prästerna», heter det i Vadstena artiklar av 1552, »förmana dem som vilja gå till sakramentet, att de tillförne skrifta sig och taga avlösning». Att detta skriftermål närmast hade till uppgift att kontrollera vederbörandes kunskaper, framgår av fortsättningen. Här föreskrives nämligen, att om någon kommer fram till nattvardsbordet, som icke förut »betett sig för prästen, om vilken han dock ingen vissan kunskap haver, så må han där åtspord varda om de stycken, som prästen då synes». Samma bestämmelse ingår i 1571 års KO. Föreskriften visar, att förhör kunde anställas omedelbart före nattvardsgången under pågående högmässa. I och med att förhöret blev det centrala i skriftermålet, kom också detta att flyttas från predikstolen till altaret, där det förrättades under det att Tron sjöngs. Under reformationstidevarvet hade nämligen Credo sin plats i högmässan efter predikan. De ofta upprepade förbuden mot att förrätta »absolutio et examen communicantium sub symboli decantatione», är ett tillräckligt bevis för att ovan nämnda sed verkligen tillämpats. Särskilt gäller detta om landsbygden. I städerna torde åtminstone i regel skriftermålet ha förrättats dagen före sön- och helgdag.

Till det allmänna skriftermålets utveckling under reformations-tiden hör ännu en sak. Skriftermålets frivillighet hade av reformatorerna hävdats med stor skärpa. Genom ett påbud av 1575 gjorde emellertid Johan III skriftermålet obligatoriskt som förberedelse till Herrans nattvard. Utvecklingen under 1500-talet hade alltså resulterat i ett obligatoriskt allmänt skriftermål med kunskapsförhör i många fall förrättat under avsjungandet av Tron.

En säregen rituell utformning fick detta skriftermål under högmässan i den gudstjänstordning, som Karl IX lät utarbeta för hovförsamlingen och som trycktes 1602. Den har av Brilioth karakteriserats som »en ganska enastående kompromiss mellan reformert och luthersk ordning». Tydligt i anslutning till den tradition, som i det föregående tecknats, har Karl IX inryckt i själva kommuniongudstjänsten den förberedelseakt, som i Liturgia Palatina har sin plats på lördagen före nattvardsdagen. Förhöret vid altaret avslutas med absolution, varefter den egentliga nattvardsmässan börjar med Olavus Petris prefation.

Redan då Karl IX:s gudstjänstordning utkom, arbetade de ledande svenska kyrkomännen på att få bort skriftermålet från högmässan. En bidragande orsak härtill har naturligtvis varit själva kunskapsförhöret. Vid Uppsala möte 1593 hävdades också, att absolutionen icke skulle ges »sub missa sed ante, neque multis simul, ut examinandi commodior sit opportunitas». »Då är det ingen tid dem att förhöra», anmärker Olavus Martini i en cirkulärskrivelse från 1607. Även andra invändningar möta. »Och de som anamma skola det heliga sakramentet, behöva allra mest sjunga trones artiklar på den dagen», framhåller Växjöbiskopen

Petrus Jonæ 1619. Ännu så sent som 1647 inskärpes i en i flera avskrifter spridd stiftsstadga, att skrift och absolution skall förrättas före gudstjänstens början och »ingalunda» sedan denna redan begynt, »mycket mindre medan Tron sjunges».

Kyrkomännens strävan gick därför ut på att flytta skriftermålet från högmässan till någon annan tidpunkt, på landet till någon av veckoböndagarna eller ock till tiden strax före högmässans början, vilket blev det normala. I städerna har skriftermålet i regel förrättats dagen närmast före nattvardsgången. Föreskrifter härom ingå redan i 1571 års KO. Denna olika praxis för stad och landsbygd stadfästes av Kyrkolagen.

Den utveckling, som här i korthet skisserats och som resulterat i det allmänna skriftermålet, hade icke försiggått utan upprepade protester från ledande kyrkligt håll. Man märkte snart, att man i privatbikten gått miste om något religiöst värdefullt, och energiska försök ha också gjorts att rädda det enskilda skriftermålet som en kyrklig arbetsform. Laurentius Petri gick här i spetsen. Under tiden efter 1562 återkommer han i sina skrifter gärna till privatbikten inför prästen och framhåller dess stora värde »præcipue propter privatam absolutionem». Samma inställning möter i KO. »Så är dock för saker skull nyttigt, att kristet folk», heter det, »ock så henne behåller och under tiden brukar, så att man går till kyrkotjänaren eller ock någon annan, som i Skriften är förfaren, och låter honom förstå sin samvets besvärning, på det honom må givas råd och tröst utav skriften ... Så är ock avlösningen en ganska stor och tröstelig Guds gåva och för den skull ingenståds till föraktandes, varken hemliga eller uppenbarliga.»

Hade Laurentius Petri stannat vid det ovan anförda, skulle man ha kunnat tala om att han tänkt sig det enskilda skriftermålet som en särskild institution utan samband med nattvardsgång. Så är dock ingalunda förhållandet. I anslutning till såväl medeltida katolsk som tysk evangelisk praxis förknippar ärkebiskopen det enskilda skriftermålet med nattvarden. Detta är för honom en direkt fortsättning på den katolska privatbikten, fastän frivillig, men tänkt som den normala förberedelsen till Herrens nattvard. Därför bör också prästen enligt KO infinna sig i kyrkan en halv timma före högmässans början för att förrätta enskilt skriftermål.

Johan III fortsatte försvaret för det enskilda skriftermålet och i Nova Ordinantia av 1575 klagas högt över försummelsen av det samma. Folket skall därför allvarligen och fliteligen förmanas därtill, så att ingen föraktar eller överger det »utan gärna med allvar och gudelighet gå där till, både för den heliga avlösningens skull, som han där efter Kristi ordning undfar, så ock att bekomma där rättelse och undervisning, bruka god råd, följa trogna förmaningar samt med skriftefadren bedja Gud om hans milda nåd, hjälp och bistånd i andeliga och lekamliga måtto. Detta man synnerliga göra skall, när man aktar begå och bruka Herrans natt-

vard.» I församlingarna borde också »gamla, lärde och skickliga män förordnas till skriftefäder... Ty många äro så till sinnes, att de heller vilja skrifta sig för dem, som unga och oförståndiga äro, än för gamla och förståndiga män, på det deras synd och last, som de kunna hava bedrivit, icke skall bliva mycket straffat.»

Skarpt klandras det rådande systemet med allmänt skriftermål. Det är »ett stort missbruk i skriftermålen, som mångenstädes sker, att många varda tillika uti en hop stadde till skrift, av vilka prästen förhör under tiden en eller två och under tiden alls ingen, utan håller för dem lika som en allmänlig predikan och giver dem så en allmänlig avlösning. Detta är ju emot hemlig skriftermål och avlösningens natur och egenskap, vilken därför är insatt och behålles i bruk i kristna församlingar, att var och en för sig själv skall förhörd varda, och avlösningen på var och en ställes.» Det rådande missbruket förbjudes, och »var och en skall enskilt granneliga bliva förhörd och avlösningen bekomma». I anslutning till Laurentius Petri stadgar också Nova Ordinantia, att det enskilda skriftermålet skall förrättas antingen dagen före eller, om någon t. ex. bor långt ifrån kyrkan, omedelbart före gudstjänstens början. Obligatoriskt är emellertid icke det hemliga skriftermålet enligt Nova Ordinantia. Detta steg togs först i Johan III:s förut omnämnda påbud av samma år. Här åläggas alla, »som vilja anamma Kristi lekamen och blod» att »hemliga skriftas och förhöras om Guds kännedom och vilja.» De som icke vilja låta förhöra sig, skola bli »avviste av församlingen, ej heller komma till kristelig begravning, med mindre de omvända sig och göra bot och bättring.» Samma stadga föreskrev också, att »den som går stjälandes till Guds bord, stände utom kyrkia och böte 3 mark; och den som icke ville förbättra sig, skall bann sättas och hållas för en hedninge.»

Häri genom hade icke blott förhöret utan även skriftermålet och t. o. m. det enskilda skriftermålet gjorts obligatoriskt. Det obligatoriska förhöret och skriftermålet slog snart igenom, men skriftermålet var och förblev allmänt.

Försöken att rätta det enskilda skriftermålet voro emellertid icke slut med Nova Ordinantia. Kyrkolagsförslagen från Karl IX:s och Gustav Adolfs tid föreskriva, att skriftefäderna skola »påminna och undervisa folket, att de icke så i hoptals gå till absolution utan en och en och de andra icke vara så nära, att de höra, vad predikanten och den avlösning begärrar sig emellan tala.» I den förut nämnda kyrkolagskommittén på 1650-talet diskuterades frågan om det enskilda skriftermålet mycket ingående. Om det ännu vore i bruk i någon församling, heter det, skulle det ingalunda läggas bort, och prästerna skulle undervisa sina åhörare, varför denna form av skriftermål borde återupptas. I det kyrkolagsförslag, som utarbetades, ges också en del föreskrifter för hur det enskilda skriftermålet skulle förrättas. Den skriftande skall, heter det, göra sin bekännelse »med egna klara ord och

högelig röst, antingen efter Luthers katekes eller på annat sätt, som vär och en synes bäst.» Men han skall alltid bekänna sina synder och sin tro samt bedja prästen tillsäga sig syndernas förlåtelse. De senare utarbetade kyrkolagsförslagen inta i princip samma ståndpunkt. Liksom Kyrkolagen av 1686 slå de alla vakt om det enskilda skriftermålet.

Det visade sig emellertid omöjligt att återinföra enskilt skriftermål. Detta förblev allmänt. I de memorial, som på 1720-talet insändes till den eklelesiastiska deputationen, som hade i uppdrag att revidera Kyrkolagen, framhålles det sorgliga faktum, att »confessio privata, som hos alla evangeliska i Tyskland vidmakthålles, är hos oss avlagd och utur bruk kommen, den där dock är så ganska nyttig och uppbygglig.» Visby domkapitel berättar, att en from man i staden byggt och till kyrkan skänkt tvenne kostbara skriftstolar, som dock aldrig brukades. Det allmänna skriftermålet däremot »begagnas till ogudaktighetens vidare övning och fortsättning». Från Växjö stift uppges, att stora skaror trängde sig fram till nattvardsbordet på juldagen, »men nästan ingen framkommer nykter». De många olika försök, som kyrkan i alla tider nedlagt på att bekämpa dylika missbruk, skola här förbigås. Däremot skall ett annat problem något beröras.

Då skriftermålet blev allmänt, uppstod ganska snart frågan, om prästen kunde använda ett ovillkorligt absolutionsformulär. Både Olavus och Laurentius Petri bruka i sina postillor vid det allmänna skriftermålet villkorlig absolution. Vid synoden i Strängnäs 1622 påbjöds emellertid, att man icke skulle använda den hittills brukade villkorliga absolutionsformeln under motiveringen: »Nam cor introspicere et scrutari non est ministri, sed Dei solius». Frågan avgjordes dock icke härmed; den var under hela 1600-talet ytterst aktuell, och motsättningen mellan ärkebiskop Svebilius, som höll på den villkorliga absolutionen, och biskop Benzelius, som menade, att prästen skulle absolvera absolute blev en av anledningarna till att 1693 års Handbok saknar föreskrifter härom. Striden slöts först genom 1811 års Handbok, som gjorde avlösning villkorlig. Genom denna Handbok blev också skriftermålet en rent gudstjänstlig akt. I 1810 års Katekes strök också ärkebiskop Lindblom stycket om skriftermålet. Kyrkan hade gjort rent hus med det enskilda skriftermålet. Många försök ha sedan gjorts att ånyo bereda plats åt den enskilda bikten i kyrkolivet fast utan resultat. Utvecklingen har i stället lett till upplösning av sambandet mellan skriftermål och nattvardsgång. Härigenom har också skriftermålet återfått sin av reformationens män så starkt hävdade frivilliga karaktär.

Även i fråga om skriftermålet utgestaltning bygger vår tids praxis på ett arv från reformationstiden. I och med att skriftermålet blev allmänt, följde också skriftetalet. Försvaren av det enskilda skriftermålet bekämpade också detta skriftetal och i Nova Ordinantia talas om det missbruk, som blivit vanligt, att prästen

håller för nattvardsgästerna »lika som en allmännelig predikan och giver dem så en allmännelig avlösning». I ärkebiskop Björnrams visitationsartiklar från 1585 möter samma inställning. »Och skall och den osedan vara avlyst», heter det, »att prästerna pläga intaga fullt i sakristian med folk och hålla en liten predikan för dem och låta sedan få dem avlösning». Efter 1593 har väl denna predikan i regel ersatts av katekesförhöret, men i och med att detta förhör föll bort, segrade åter skriftetalet.

Sven Kjällerström.

Prästens skrud i Linköpings stift under 1600-talet.

I sin geniala bok »Vom geschichtlichen Werden der Liturgie» har Anton Baumstark ett avslutande kapitel om »Grenzen des Wissenkönnens». Där framhäver han svårigheten som avståndet i tiden uppreser, att fatta och se det förgångna, sådant det verkligen var. Man kan lära känna vad källorna låta oss veta. Men luckorna däremellan förbli stora. »Aus der Vergangenheit bleibt unrettbar so gut als grundsätzlich das uns unbekannt, was ihr selbst so bekannt war, dass es darüber zum Zwecke der tatsächlichen Durchführung der Liturgie keines Wortes bedurfte. Uns aber wäre fast ebenso grundsätzlich gerade dies zu erfahren das Notwendigste».¹⁾

Den lärde författaren säger detta fr. a. med tanke på den äldsta liturgien och gudstjänstlivet i den första kyrkan. Men Baumstarks ord komma osökt i tankarna, då man söker göra sig en föreställning av, huru det gudstjänstliv såg ut, som framväxte i den Svenska Kyrkan efter reformationen. De tryckta böckerna lämna oss nämligen i okunnighet just om det som var så självklart vid sammanställandet av dem, att det icke ansågs mödan värt att fästa det i tryck.

I själva verket fanns det skiljaktigheter t. o. m. mellan de tryckta böckerna inbördes. I samtliga textböcker före 1811 hade mässan i Sanctus texten »Osanna i högden». Men alltifrån 1553 års Lijten Songbook lyder samma text, när den underställes melodi, »Salig gör os i högdene».²⁾

Om man gör sig en bild av gudstjänstlivet enbart utifrån de tryckta böckerna måste bilden bli missvisande. Hur förändrad har t. ex. icke vår uppfattning av reformationstidens gudstjänstliv blivit genom Rodhes »Studier i den svenska reformationstidens

¹⁾ a. a. s. 134 (i serien Ecclesia orans, Verlag Herder, Freiburg in Breisgau).

²⁾ Jfr ex. Koralpsalmboken 1697.

liturgiska tradition» med dess framdragande av handskrivet material. Eller vår insikt i Laurentius Petris gudstjänstuppfattning och den strömning han representerade genom Natanael Franzéns utgåvor. Förvisso är det handskrivna materialet icke på långt när uttömt.

Lizell har uttömmande beskrivit 1600-talets svenska gudstjänsttradition med ledning av de tryckta böckerna.¹⁾ Men det är uppenbart att den bild han givit är långt ifrån fullständig. Möjligheten att komma vidare är icke slutnyttjad. För 1700-talets del har K. H. Johansson visat en väg i sin bok »Kyrkobruk och gudstjänstliv under 1700-talet» i vilken han sökt åstadkomma en framställning av kyrko- och gudstjänstlivet ute i socknarna, sådant det verkligen gestaltade sig under 1700-talet.²⁾ Han har därvid utnyttjat det rika materialet i sockenstämmoprotokoll, visitationshandlingar och andra förstahandskällor i kyrkoarkiven.

Det är uppenbart, att det föregående århundradet måste erbjuda ännu mer av intresse än 1700-talet. Källorna flöda emellertid icke så ymnigt. Men det svenska 1600-talet intar en sådan särställning ur kultens synpunkt, att det nästan medförde en större förvandling än själva det egentliga reformationsårhundradet. Fr. a. gäller detta det synliga och det i ögonen fallande av kyrkointeriören och dess inredning. Det var under stormaktstidevarvet, som den svenska gudstjänsten fick den karakteristiska prägel, som vi nu under nya förhållanden ha så svårt att göra oss fria från. Den Svenska Kyrkan släpar i dag på ett arv som är ganska betungande. Det består i minnet av 1600-talets gudstjänsttyp med fyllda bänkar, ont om plats, allvarliga skriftermål, katekesförhör och en starkt disciplinär andlig fostran.

I en intressant uppsats »1600-talets kyrkorum»³⁾ har dr Erik Lundberg framhållit den stora förvandlingen bättre än någon annan. »Det är under detta århundrade som fasta särformer för den protestantiska gudstjänstlokalen utbildas. Det är nu som den medeltida traditionen avlöses av något nytt, mödosamt framväxande ur det gamla. Reformationsårhundradet hade föga ändrat i det medeltida kyrkorummet. De gamla kyrkorna rördes och förändrades knappast. Dekoration och inredning utfördes alltså på traditionellt sätt. Först 1600-talet genomförde ett mera modernt program och visade aktivt intresse för nya kyrkobyggnads- och kyrkoinredningsarbeten i större omfattning».

Här betygas samma sak som framhävts av så många: det konservativa draget i den svenska reformationen. Fr. a. betyder detta att ett mycket starkt visuellt drag bevaras från den gamla kulten. Här till bidrog icke minst den starka ställning som Kyrkans traditio-

¹⁾ Lizell: Det svenska högmessoritualen 1614—1811. Uppsala 1911.

²⁾ a. a. (Stockholm 1938) förordet.

³⁾ Erik Lundberg: 1600-talets kyrkorum (Sv. kulturbilder. Ny följd V).

nella liturgiska skrud fick hos oss. Det är karakteristiskt, att Litzell i sitt arbete om den svenska gudstjänsten under 1600-talet icke tar någon hänsyn till denna sida av det kultiska livet. Ty just här lämna oss de tryckta källorna i en tämlig ovetenhet. Vid seklets slut talar kyrkolagen som något självklart om »vanlig skrud och prydnad». Men vad menade de som präglade detta uttryck? Vi återkomma till Baumstarks ord: vi lämnas i okunnighet om det som var så bekant för liturgiens bärare att det icke ansågs nödvändigt att närmare utforma det i ord.

Dahlquist förbiser denna sak i sin uppsats »Vanlig skrud och prydnad». ¹⁾ Något oklart skriver han: »Härav framgår att enligt nutida svenskt kyrkoskick utgöres mässskruden för biskop av mässskjorta (alba) och korkåpa (pluviale) samt för prästerna i gemen av mässskjorta (alba) och mässshake (casula)». Men *nutida* svenskt kyrkoskick kan väl näppeligen på rätt sätt klargöra vad *kyrkolagen av 1686* menar med vanlig skrud och prydnad. Och även om de fastställda kyrkliga böckerna under 1600-talet skulle överensstämma härmed, är det icke säkert att man 1686 enbart räknade med den tryckta praxis som den enda riktiga. Hellre gäller Brilioths ord: »Prästens kyrkoskrud bestämmes av sedvänjan mer än av bestämda föreskrifter». ²⁾ Så är det nu, och så var det under 1600-talet i minst lika hög grad. Innebörden i kyrkolagens uttryck »vanlig skrud och prydnad» kan tänkas ha varit en långt vidare, än vad som vid första påseendet kan anses troligt.

I den följande undersökningen skall icke sysslas med domkyrkans i Linköping eller övriga stadskyrkors inom stiftet skrudbestånd. I stället skola de uppgifter tillvaratagas, som belysa förhållandena i landsbygdens kyrkoskick.

Det är nödvändigt att finna en utgångspunkt. Och den självklara utgångspunkten vid sysslandet med svenskt gudstjänstliv är Laurentius Petris arbete. I boken »Om kyrkostadgar och ceremonier» uppräknar ärkebiskopen mässskrudens skilda plagg. Denna uppräknning avser säkerligen icke att vara en fullständig beskrivning av *allt* som hörde till det svenska medeltida eller reformatoriska mässeredet. Dels är den sarkastiska tonen ganska påfallande. Dels medtages sådant som på ärkebiskopens egen tid tillhörde det för alltid bortlagda, ³⁾ under det att annat som ända till våra dagar bevarats, alls icke omnämnes. ⁴⁾

¹⁾ Sixten Dahlquist: Vanlig skrud och prydnad (Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1927—28).

²⁾ Y. Brilioth: Svensk kyrkokunskap s. 204.

³⁾ Ex. pallium, varmed förvisso icke som Quensel menar (i Bidrag till sv. liturgiens historia noten s. 109) avses *pallan* över kalken utan det romerska ärkebiskopliga insigniet vilket klart framgår av sammanhanget.

⁴⁾ Ex. hela kalkredet som väl hellre bort omtalas i en fullständig förteckning än de olika slagen av ljus. Just ifråga om dessa är den ärkebiskopliga ironin påfallande.

I Kyrkoordningen specialiseras mässkläderna föga eller intet. »Messeklädher» omnämnas flerstädes. »Chorkappor» få ett särskilt omnämnande samt i kapitlen om sjukas besökning och om biskopsinviqning röcklinet. Ärkebiskopens princip var helt den evangeliska friheten. Man kunde taga eller vraka efter eget skön. Säkerligen har intet av de ärvda och bevarade plaggen legat obrukat vare sig i Uppsala domkyrkas skrudkammare eller annorstädes.

Den första kodifiering av vilka kläder som tillhöra den svenske prästen i mässan ger Johan III:s liturgi. Intet skäl finnes att förmoda annat, än att det är den svenska reformationstidens skrudpraxis som Liturgia svecana 1576 uttryckligen påbjuder till bruk. Ingenting finnes som kan motivera Dahlquists uttalande att Johan III:s liturgi gjorde ett slaviskt återupptagande av de gamla formerna¹⁾ och därmed gjorde sig skyldig till ett avsteg från den sunda evangeliska linjen i det svenska reformationsårhundradet. Mässan sådan Laurentius Petri önskade den och sådan kung Johan utformade den stodo varandra närmare än den faktiska utvecklingen kan låta förmoda.²⁾

Det är i samband med de böner som äro tjänliga att läsa, när mässskruden påtages före mässan, som dess olika plagg uppräknas i liturgien. Plaggen äro i den ordning de stå: amiktus, alba, cingulum,³⁾ stola, tunika och dalmatika, planeta eller kasula, mitra. Quensel är säkerligen ute på falsk väg, när han förmodar, att även den icke-biskoplige officianten burit »kloffhatten».⁴⁾ Då skulle man av samma anledning förmoda att celebranten under mässhaken burit även dalmatika och tunika vilket han förvisso aldrig gjort. Nej, förteckningen i liturgien avser hela den liturgiska skruden för biskop, präst och diakon (ev. också subdiakon) som sedvanan bevarat för mässan. Liturgien kodifierade en praxis som redan låg färdigbildad.

Ingenting hindrar oss från att förmoda, att hela den ornat som den liturgiska rörelsen använde räddades för den svenska 1600-talskyrkans bruk. På Uppsala möte synes man ha gjort sig föga bekymmer av den liturgiska skruden. Vi fingo lyckligtvis aldrig i Sverige någon »vesterian controversy». Endast röcklinets existens sattes i fråga och ornatu episcoporum. Och icke i fråga om någondera kunde dekretet besegra sedvänjan. Det är knappast riktigt som påståtts, att de svenska kyrkomännen behövt i fråga om den liturgiska skruden akta sig för en katolsk och en kalvinsk fara. Linjen är i stället ganska rak från kyrkoordningen över litur-

1) a. a. s. 113.

2) Jfr Brilioth: Nattvarden i evangeliskt gudstjänstliv s. 429.

3) Mellan cingulum och stola inskjutes i upplagan 1588 också bön »ad stolam brachiale» d. v. s. manipeln. Johan III:s liturgi har varit mig tillgänglig genom Yelvertons utgåva i The mass in Sweden.

4) a. a.

gien fram till 1600-talets praxis. Traditionen är fast och stark. När någon av den gamla skrudens delar lägges av sker det icke av dogmatiska skäl, utan därför att kulten sådan den utvecklade sig icke längre hade behov därav. Det är samma sunda funktionalism som all livskraftig liturgi präglats av. Man skulle därav också kunna sluta, att de bortlagda skruddelarna utan några som helst dogmatiska betänkligheter kunna upptagas igen, när nya förhållanden och omständigheter motivera det.

Av den medeltida mässprästens skrud synes *manipeln*, handlinet eller stola brachialis såsom det första ha kommit ur bruk. Det är beaktansvärt, att de bekanta gudstjänstbilderna i 1648 års mässbok och handbok icke hava någon antydning till manipel. Uppgifterna i Laurentius Petris Kyrkoordning om rätt skrud äro som förut nämnts synnerligen knapphändiga. Där hänvisas allenast till gällande sed. Det kan antagas att manipeln ej anbefalldes av plägseden, ty liturgiens upplaga av 1576 upptager ej någon bön att bruka vid manipelns påtagande. 1588 års upplaga ger en sådan bön.¹⁾ Man kan härav sluta, att manipeln försvann från svensk mässdräkt snart nog efter reformationen, men att kung Johan gjorde försök att återföra den. Beaktansvärt är också, att ingen manipel upptages i den förteckning av liturgiska kläder som kung Johan skänkte 1583 till Skara domkyrka.²⁾

Det bör alltså icke väcka förvåning att manipeln är så ytterligt sällsynt i 1600-talets kyrkoinventarier. I hela det genomgångna stiftet har jag funnit maniplar allenast på två ställen: i Kristberg (1595) där gamla »ärmelister» upptagas till ett antal av fem samt (icke fullt säkert) i Drothem, där 1639 med beteckning »ermekläder — 2» sannolikt avses maniplar. Det är möjligt, att manipel också inneslutes i den kollektiva beteckning »gammall messerede — 1 st medh alt tilbehöringh» som återfinnes exempelvis i Vinnerstad 1602. Det är sannolikt, att Branting och Hellerström ha rätt, när de mena att manipeln överhuvud icke begagnats i den svenska kyrkan efter reformationen.³⁾ Liturgiens upplaga av 1588 fick alltför kort tid vara i kraft för att kunna återinföra manipeln.

Det är de nya männens realistiska syn på liturgien som gör sig gällande. Det var länge sedan manipelns rudiment av ett torkkläde haft praktisk betydelse. Den symboliska betydelse, som Johans liturgi tillskriver manipeln, var också för långsökt för att motivera dess bibehållande.⁴⁾ Det är emellertid ganska beaktansvärt ur annan synpunkt, att manipeln så gott som helt saknas i de genom-

¹⁾ Yelverton a. a. s. 82.

²⁾ Se Agnes Branting: Textil skrud i svenska kyrkor s. 15.

³⁾ Branting: a. a. s. 83. Hellerström: Liturgik s. 44.

⁴⁾ Bönen vid manipelns påtagande handlar om »nåd medh gläde vpskära och bära mina kerffuar» (Yelverton a. a. s. 82).

gångna inventarieförteckningarna. Det var visserligen inte annat än vad som kunde väntas. Men där kyrkorna ha en tämligen vanlig förekomst av något slag av skrud, bör man ha rätt att sluta, att detta plagg icke låg kvar allenast som en rest, utan att det bevarats, därför att det var i bruk.

Vad som sagts om manipeln, kan delvis också sägas om *dalmatikan*. Också den är tämligen sällsynt i 1600-talets skrudförråd. Vi uppräknade de kyrkor, där dalmatikor finnas.

Skärkind 1633: »dalmatiker af gyllenduk — 2.

1670: »dalmatiker af gyllenduuk uthgambla — 2».

Kvillinge 1642: »dalmalicer gamble — 2».¹⁾

Ingatorp 1634: »dalmatikan aff brokot regarn förslitin».

Askeryd 1634: »1 gammall dalmata».

Fyra kyrkor allenast ha dalmatikor bevarade men dessa betecknas alla vid skilda tider som gamla. Ingen nytillverkning av dalmatikor torde ha skett i den reformerade kyrkan.

Dalmatikan bör sammanställas med frågan om diakonatet i mässan. Denna fråga kan icke här utredas, men synes mig böra beröras. Den bekanta bilden i 1548 års handbok visar prästen i full skrud och hans diakon i talar. Att diakonen fick uppträda utan egentlig liturgisk skrud torde icke ha varit något epokgörande i förhållande till medeltida praxis. Än i dag kan man i romerska kyrkor få se en assistent vid altaret i profan vardagsdräkt. Men bilden betyder icke heller, att den biträdande klerken i en svensk 1500-talsmessa alltid gjorde tjänst i den vardagliga prästerliga dräkten. Veterligen finns icke från svenskt 1500-tal utanför liturgien någon uppgift om diakonatet i mässan²⁾, om diakonens klädsel, funktioner m. m. Icke ens liturgien ger klart besked. Men av kläderna som uppräknas i mässans förberedande del tillhöra säkerligen dalmatikan diakonen. På Uppsala möte synes en radikal fraktion ha gått till angrepp på den högtidliga mässan med flera präster vid altaret. Man påtalade »at flera än en skola hålla mäs-

¹⁾ De överföras då till nya ändamål: »skole lägas till altaret i sakerstijan och kakaltaret inne utj kyrkian».

²⁾ I »Sveriges första evangeliska gudstjänstordning» gör sig Nat. Franzén uppenbarligen skyldig till ett missförstånd, när han å sid. 41 översätter Laur. Petris uttryck »dicente ministro» med »den tjänstförrättande (diakonen) säger» &c, varvid följden blir, att han låter diakonen läsa instiftelseorden! Minister kan emellertid även beteckna den celebrerande prästen. Denne är enligt kanoniska rättens språkbruk *Minister ordinarius* i mässan (se Eisenhofer: Handbuch der Liturgik II s. 298). Stället är på sitt sätt belysande för hur hemmastadd ärkebiskop Lars var i det kanoniska sättet att uttrycka sig och hur lätt vi komma på avvägar och missförstå reformationens män, om vi icke besinna, att de uppvuxit i den gamla Kyrkans ordningar.

san». Detta synes obegripligt, om icke de som betjänat prästen enligt sedvänjan varit klädda på ett i ögonen fallande sätt. Också gör man detta uttalande i samband med angreppet på ornatus episcoporum. Den praktfulla biskopsmässan på kung Johans tid — kanske också på Laurentius d. ä:s tid — måste för de mera rigoristiska protestanterna ha varit en särskild styggelse.

Dalmatikan försvinner med diakonämbetet, som den rätteligen tillhörde. Frågan om diakonämbetets försvinnande i den Svenska Kyrkan är icke utredd. Johannes Rudbeckius vigde ännu diakoner¹⁾, men århundradet medförde denna vignings försvinnande. På andra håll hade den väl upphört tidigare. Med diakonatet försvann diakonens skrud. Och som vi ha sett är det endast på fyra ställen i Linköpings stift där dalmatikor finnas kvar under 1600-talet. Detta betyder icke att diakonatet som funktion i mässan upphör. Men diakonatet som ämbete försvann och tog med sig dalmatikan.

Röcklinet har en annorlunda ställning än de hittills omtalade plaggen. Även beträffande röcklinet taga vi vår utgångspunkt i kyrkoordningen. Där omnämnes bruket av röcklin i tvenne sammanhang: vid sockenbud och vid biskopsinvigningar. I Ordning om de siukas besökning räknas i alla händelser med möjligheten att röcklinet är i bruk. Det heter om prästens förrättning hos den sjuke: »Thesförinnan Presten thetta gör, är lika mykit hwad han haffuer röklin uppå eller ellies står j sijn eghen dagliga doch ärliga och höffueliga kläder».²⁾

I kapitlet om »Sett till at ordinera en hwald Biscop» heter det att Ordinandus Episcopus kommer fram »haffuande uppå Röklijn och Chorkappo».³⁾ Rodhe anser säkerligen med all rätt att Laurentius Petri önskade bruket av röcklin vid sjukkommunionen.⁴⁾

Johan III gav otvivelaktigt röcklinet en renässans.⁵⁾ Så kom det att för radikalerna framstå som ett särskilt papistiskt plagg. Till skillnad från övriga liturgiska plagg fick det en särskild behandling vid Uppsala möte. Det blev den 7 mars, då i samband med liturgiens förkastande kort och gott dekretas: »Röklin skall ingen bruka.»⁶⁾ Därifrån har den ofta lämnade uppgiften kommit att röcklinet »avskaffades» vid Uppsala möte.⁷⁾ Som Rodhe påpekar, möter man emellertid röcklinet även senare, och han omnämner att Rudbeckius i sina Kyrkostadgar för Västerås stift föreskriver, att klockaren skulle åtfölja prästen i sockenbud och

¹⁾ Brilioth: Kyrkokunskap s. 141.

²⁾ Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571 (Färnströms upplaga) s. 132.

³⁾ a. a. s. 169.

⁴⁾ Svenskt gudstjämsliv s. 352.

⁵⁾ Se om »biskoparnas bevillning» 1583 i Quenself Bidrag etc. s. 77.

⁶⁾ Hildebrand: Handlingarna från Uppsala möte 1513 s. 57.

⁷⁾ Rodhe a. a. s. 478; Branting a. a. s. 84.

därvid bära röcklin, klocka och bok.¹⁾ Rodhe gissar, att röcklin i sådant sammanhang kan ha betytt detsamma som alba. Men alban har alltid varit bunden vid kyrkan. Dessutom får ett sådant antagande en dementi av 1600-talets skrudförteckningar, där man noga skiljer på alba och röcklin. Tämmligen vanligt förekommer röcklin i kyrkorna på 1620- och 1630-talen. Det sista år då jag funnit röcklin förtecknat bland en kyrkas skrud är 1680. Det är i *Säby* och det betecknas då som odugligt. Intressant är uppgiften i *Normlösa*, där 1633 upptages ett *nytt röcklin*. Man nyanskaffar icke det man icke använder. Sannolikt begagnade prästerna röcklinen till fram mot århundradets mitt.

Dekreten vid Uppsala möte som icke infördes i beslutet, vunno aldrig laga kraft. De voro huvudsakligen protestantiska önskedrömmar och ingalunda uttryck för tänkesättet vare sig hos majoriteten eller de ledande inom Svenska Kyrkan. På ett icke särskilt lyckligt sätt kunde senare röcklinet hävda sig och delvis påtvinga sin form på senare tiders svenska mässkjorta.

Hur såg då det röcklin ut, som var i bruk i 1600-talets svenska kyrka? Vid medeltidens slut var röcklinet så långt, att det räckte ned till fällen av prästkaftanen.²⁾ Vid tiden för reformationens inbrott ha vi alltså att tänka det svenska röcklinet som en nästan fotsid mycket vid lanneskjorta med mycket vida ärmar. Det var denna klädnad som brukades av 1600-talets svenska präster. Att det svenska röcklinet aldrig var något liknande den parodi av dräkt som det romerska superpelliciet utvecklade sig till framgår även därav att i *Tryserum* år 1628 skänktes ett utslitet röcklin till fattigas jordlakan. Detta har mening endast om det innehöll någotsånär mycket tyg.

I Hellerströms Liturgik får man intrycket, att röcklin var den svenska benämningen på rochettum (s. 41). Säkerligen var det i stället superpelliciet som betecknades så. Skillnaden mellan rochettum och superpellicium var dels den, att rochettum hade trånga ärmar, dels att rochettum var ett utmärkelsetecken för högre andliga värdigheter. Hellerström synes mena att rochettum övergick att bäras av alla klerker. Men ända till våra dagar har den gamla skillnaden behållits i den Romerska Kyrkan.

Det plagg som i Sverige benämnes röcklin bars uppenbarligen både av präster och biskopar. Möjligen att med ordet betecknats både rochettum och superpellicium. Som nämnts talar Kyrkoordningen om röcklin i samband med sjukas besökning. Det är då naturligt att antaga, att det var ett plagg med så vida ärmar, att det kunde utan svårigheter dras över den övriga dräkten, även när prästen var vinterklädd.

Om *stolan* höra vi ingenting före Johan III:s tid i den refor-

¹⁾ Jfr Quensel: Strödda drag af svenskt kyrkolif under gångna tider s. 140.

²⁾ Braun: Die liturgische Gewandung s. 133.

merade svenska kyrkan. Men säkerligen var den enligt sedvänjan prästens utsmyckning av alban eller av röcklinet utanför mässan. I biskoparnas bevillning 1583 talas om stolan till röcklinet vid sjukkommunion och i liturgien hade den sin bön fastställd. Vid Uppsala möte nämndes ingenting om stolan. Men i motsats till den besläktade manipeln finna vi den rikligen i 1600-talets inventarieförteckningar.

Agnes Branting nämner flera i Sverige nyttjade beteckningar på detta plagg. Det kallas halslinda, korslinda eller blott linda.¹⁾ Emellertid brukas ännu flera namn — på sitt sätt ett vittnesbörd om dess rika användande och brukbarhet. Ur inventarieförteckningarna hämtar jag följande beteckningar:

Halslista (Kristberg 1595)
Korslina (Vinnerstad 1639)
Lista (Orlunda 1677)
Krysslista o. korslista (Sund 1631).

Ett visst intresse har det att studera förekomsten av dessa benämningar. I *Sund* omtalas 1631 en »korslista schön», men 1689 »en gammal gröön mässehaakzlista». 1631 antecknade prästen uppenbarligen stolan som ett plagg vars rätta benämning var väl känd för honom och som han med välbehag fann i sin kyrka. 1689 har den blivit en antikvit, om vilken den som då var präst i församlingen visste, att den hade något med mässhaken att göra. Någon gång under de mellanliggande sextio åren hade stolan kommit ur bruk i Sund.

Intressant är även uppgiften från *Skärkind* 1670 som citeras: »Messehaka uthgammal odugeligh af gyllenduck medh long lista som brukas öfr halsen och kors sedan öfr bröstet». I ingen annan inventarieförteckning har jag funnit en stola så beskrivas. Icke heller omnämnes för *Skärkind* tidigare någon stola. Uppgiften från 1670 är alltså icke en avskrift som prästen gjort ur en tidigare inventarieförteckning. Följaktligen hade prästen i *Skärkind* 1670 god kunskap om hur en stola skall läggas på en präst enligt hävdvunnen kyrklig praxis: över halsen, i kors över bröstet och sedan under midjebandet. Från denna praxis härröra benämningarna korslista, krysslista och korslina. — I *Tingstad* kallas stolan 1598 helt enkelt »sammetzkrijs», varav 1635 blivit »krützlina — 1 af röt samet» och 1644—51 endast »krützlina».

Materialet i stolan var vanligen sammet. Men även andra slags stoffer förekomma. I *Vinnerstad* hade man 1639 en korslina av »prähsacht rött och blått». I *Östra Rydh* fanns 1628 en silkeslista. 1633 hade *Adelövs* kyrka »två lister aff brunt floyel». Överhu-

¹⁾ a. a. s. 81.

vud kan sägas att samma material varav mässhakar förfärdigades, också användes till stolar.

Resultatet av vår undersökning om stolan synes vara, att under hela 1600-talet finnes den i Linköpings stifts inventarieförteckningar. I bruk har den tydligen varit vid århundradets mitt. Ännu 1670 var traditionen levande, hur en stola skulle brukas enligt Kyrkans gamla sed.

Slående är den rikliga förekomsten av *korkåpor* i 1600-talets kyrkor inom Linköpings stift. Man kunde eljest tycka, att korkåpan med sina broderier och sina tygmassor borde ha varit ett begärligt byte under 1500-talets kyrkoplundringar. Likaså att den nya kulten icke skulle ha haft anledning att nyanskaffa. Enligt Braun är Cappa avsedd att bäras av prästen, när han i vesper och matutin svänger rökelsekaret framför altaret, i processioner och vid utdelande av högtidlig välsignelse.¹⁾ Det är väl sannolikt att såväl de gamla sångböckerna som hela den gamla skruden brukades utan inskränkning långt fram i tiden. Men i det hela torde vesper och matutin ha utgjort sällsynta upplevelser i en lantkyrkoherdes liv.

Också kännetecknas 1600-talet av korkåpan delvisa avveckling från det bruk, för vilket den var avsedd. Korkåpan låg stor och praktfull i sakristians skrudförråd. Tidegården blev sällsynt, processionerna upphörde, den högtidliga välsignelsen försvann som en självständig gudstjänst. Men korkåpan var ett alldeles för stort och festligt plagg, för att den skulle kastas på sophögen. Man började nyttja den för nya ändamål. Tvenne sådana anmälde sig. Det första var till altarkläde. En 1600-talskyrka var välförsedd med altaren. Beträffande dem visar det sig bäst, hur den faktiska utvecklingen av kyrkolivet alls icke följde synodbesluten. Förutom högaltaret kvarstodo ett eller flera altare ute i kyrkan med namn efter de helgon till vilkas minne de en gång invigts. *Ekebyborna* hade S. Martins altare, *Odensvi* hade 1640 »Vår fru altare», *Misterhult* hade 1613 Korsaltare. Dessa småaltaren nyttjades bl. a. som offerställen för prästens och klockarens räkning och kallades därför offeraltare eller kakaltare. I sakristian stod mestadels ännu ett altare. Alla dessa kläddes med tyger, dyrbarare och enklare. Gemene man skänkte villigt — många gånger av rörande anledningar — klädstycken till deras utsmyckning.²⁾

I många fall kommo emellertid de gamla korkåpor till användning som altarkläden. I *Ekebyborna* togs 1643 en helt försliten korkåpa till täcke på altaret i sakristian. Men den allra största användningen fingo de gamla korkåpor i *brudriten*. Denna svällde ut under århundradet. Brudskruden växte till i kyrkorna. Till den hörde icke endast brudkronan utan en myckenhet av andra

¹⁾ a. a. s. 315.

²⁾ Jag hoppas få behandla altaret i en särskild uppsats.

föremål. Det icke minst viktiga var brudpällen. I början av århundradet synes endast ett fåtal kyrkor ha varit försedda med päll. Men ju längre det skred framåt desto mer nödvändig synes brudpällen ha framstått. Härvid kommo de gamla korkåporna till nytta. Den gamla prästskruden lyftes av brudsvennernas unga armar upp över brudparets huvud under det brudbönen sjöngs. I en hel rad socknar blev det så med korkåporna: i *Risinge* 1659, *Ekebyborna* 1639, *Vinnerstad* 1639, *Kullerstad* 1651, *Locknevi* 1640, *Törnsfall* 1657.

Men nu är det det beaktansvärda, att det så gott som uteslutande är korkåpor, vilka betecknas som gamla eller utslitna, som röna detta öde. Det fanns även en tendens att draga undan korkåporna från att brukas till sådana dem ovidkommande ändamål. I *Hallingberg* resolverades på en stämman 1680 att »ingen efther denna dagh skall taga corcappan at hålla öfher bruder, uthan hwar och een brud låte försee sig sielf medh Päll». Detta just i de år då den nya kyrkolagen var i tillblivelse. Det fanns alltså en strävan att rädda korkåpan från att förvanskas med avseende på dess användning. Alldeles i överensstämmelse därmed är det omsorgsfulla sätt, varpå korkåporna beskrivas i inventarieförteckningarna. Ännu efter tre sekler tycka vi oss kunna se dem efter dessa beskrivningar. Den omnämnda korkåpan i *Hallingberg* beskrives 1668 så: »1 chorkåpa af grönt sammet och röda Frantzar omkring». 1646 beskrevs den: »En korkappa aff grönt sammet något broderat medh rödhä franser neder omkringh». I *Mellby* hade man 1634 en »chorkåpa af brunt blommerat samet med brede snöre kringh. Pärlestickeri arbete». 1652 uppträder sannolikt densamma som »chorkåpa af rödh blommerad sammet med insängt kors».

Det synes redan av dessa beskrivningar finnas en viss sannolikhet för, att dessa och andra liknande voro annat än aktningvärda minnen av en gången tid. Nu kommer därtill, såväl att de gamla kåporna förbättrades, som att nya anskaffades. I *Lugatorp* restaurerades 1661 »1 st. chorkåpa af Rödt sammet med belätt af sprijsilke», och man påsatte den därvid silverspännen och snören. I *Mellby* skänktes 1676 »Frantzar till kragen på Chorkåpan».

Emellertid synes mig K. H. Johanssons uppfattning icke riktig, när han säger om korkåporna i 1600-talskyrkorna, att de äro »rester från förreformatorisk tid som man bevarat». ¹⁾ Det synes mig troligt, att de stora tygrika dyrbara kåporna ännu mer än mässhakarna borde ha varit ett begärligt byte under 1500-talets skattsökande i kyrkorna. Naturligtvis funnos även kvarliggande medeltida korkåpor. Men det är också uppenbart, att nya under hela århundradet tillfördes kyrkorna. Dels tillförde den från kri-

¹⁾ a. a. s. 127.

get hemvändande adeln utländska arbeten till sina hemkyrkor — och härpå ger Johansson själv ett exempel, huru »en överste Burensköld hemsände 1705 från Polen en korkåpa till Norrköpings S:t Olai kyrka».

Såsom polskt krigsbyte är väl även den kåpa att anse som Karl Gustavs general friherren Carl Sparre någon gång omkring 1660 skänkte till *Ekebyborna* kyrka. Kanske att det även är fråga om krigsbyte, när vi höra, hur år 1687 *Vinnerstads* kyrka fick en del fina saker av »hans höggrefwel. Excell. G. Adam Löwenhaupt på Charlottenborgh», varibland också var »korkåpa af rödt blommerat sammeth och gyllendukz botn medh låga gierningh».

Förvisso har man icke utan vidare rätt att säga om ett föremål, att det brukades, därför att det hemsänts som krigsbyte. Men de svenska krigsherrarna visste såväl som någon annan, vad man hade användning för i en svensk landskyrka. Det är beaktansvärt, att icke ett enda fall finnes då t. ex. en dalmatika blivit skänkt. Som vi förut funnit, hade detta plagg kommit ur bruk tidigare. Man dras mot slutsatsen, att korkåporna tillhörde de nyttjade kläderna i vår Svenska Kyrka vid den tid det är fråga om.

Ett nytt exempel. I *Västra Ed* fanns 1670 två korkåpor, en gammal och en annan »af grönt blommerat samet». 1698 fick församlingen ett tillskott av ännu en. Detta år om »juledagh förährade H:s NådH Högwälb. Frun grefwinnan Anna Maria Kruus på Wijnäs till kyrkian then stora herliga och dyrbara chorkåpan af kosteligt gyllenduk och silfvergaloner bestående». Det var nu länge sedan Sverige haft krig. Skruden är säkerligen icke krigsbyte. Och den lovsång över den dyrbara kåpan som vi höra prästen uppstämma, är säkerligen icke att tolka som klerikal undergivenhet för patronus. Det måste ha funnits en levande tradition för bruket av korkåpor ännu vid århundradets slut.

När och hur ha då dessa kåpor använts? K. H. Johansson antar på förut citerat ställe att korkåporna »tydiligen betraktats och använts som mässhakar». Det är möjligt att så var, men intet belägg finnes. Det finns snarare anledning mena, att man under svenskt 1600-tal höll ganska noga på hur den liturgiska skruden rätteligen skulle begagnas. I alla församlingar finnas mässhakar — ingenstädes finns en korkåpa upptagen *i stället för* mässhake utan alltid jämte denna skrud. Man skulle i stället kunna gissa på, att prästen tog kåpan på *i brudvigseln*. Som förut hänvisats till, blev denna rit 1600-talets mest omhuldade gudstjänstform. Med pomp och ståt drog brudföljet till kyrkan. Bruden dignade under alla smycken och all grannlåt. Det måste i alla händelser ha varit i bästa överensstämmelse härmed, om prästen mötte brudföljet på kyrkans trappa iförd en lysande korkåpa i stället för sin vardagliga svarta dräkt.

Förvisso finnes intet belägg härför. Men det kan hänvisas till den anknötning korkåpan fick till brudriten genom att användas som päll. I Ö. *Stenby* tog man 1646 en sönderskuren korkåpa och

lade den över brudstolarna. En uppgift från *Sund* 1656 är också värd att erinra om. Man hade där två gamla mässhakar, vilka man sydde ihop till en korkåpa. Stället är beaktansvärt även ur synpunkten, att korkåpan ansågs behöflig. I närmast följande inventarieförteckning (1667) upptages emellertid icke någon korkåpa, men uppges i stället att »2 gamla mässhakar är lagat till Brudepall». Uppenbarligen är det samma plagg som ena gången benämnes korkåpa och den andra brudpäll. Följande utvecklingshistoria för pluvialet skulle alltså kunna tänkas: prästen tog på korkåpa, när han fästade brud och brudgum vid varandra och läste bönen över dem — detta kan ock sägas vara i överensstämmelse med pluvialets gamla funktion i processioner och välsignelseakter. I nästa fas av utvecklingen lyftes samma korkåpa i stället välsignande över brudparets huvuden och blev brudpäll. Men detta är gissningar och ett försök till lösning av korkåpans problem.

Ett kan emellertid sägas om korkåpan under 1600-talet. Den hade ännu icke vid tiden för kyrkolagens tillblivelse övergått att vara uteslutande en biskopsskrud. Dahlquist skriver: »Redan år 1762 har korkåpan blivit en för biskopen utmärkande dräkt». ¹⁾ Avslutandet av en utveckling ompännande 250 år synes mig icke träffande kunna betecknas med ordet *redan*. Tvärtom är det det intressanta att korkåpan vid kyrkolagens tillblivelse 1686 bör räknas som »vanlig skrud och prydnad» icke endast för biskop utan också för gemenlig präst. Om det är rätt att med samme författare karakterisera korkåpan som »prästerskapets stora högtidsdräkt», är väl också tvivelaktigt och ur strängt liturgisk synpunkt missvisande. Ty högtidligare skrudad kan prästen eller biskopen icke vara, än när han går att förrätta den högtidligaste av alla förrättningar, högmässan. Med sitt fina liturgiska sinne visste kung Johan detta. Trots att uppenbarligen även biskopens skrud finnes med bland de i liturgien uppräknade kläderna, nämnes där ingen korkåpa. Ty även en biskop bör, när han går att läsa mässa iföra sig Kyrkans förnämsta högtidsskrud: *alba* och *casula*. ²⁾

Resultatet av vår undersökning synes ha blivit, att av den från medeltidskyrkan nedärvda liturgiska skruden upphörde snart två plagg att användas nämligen handlinet och dalmatikan — bägge i avsaknad av praktisk betydelse. De tre övriga som varit före i denna undersökning hade åtminstone vid århundradets mitt friskt liv. Och korkåpan tillhörde under hela perioden även den vanlige prästens skrud.

¹⁾ a. a. s. 36 f.

²⁾ I en annan uppsats hoppas jag kunna behandla hur denna egentliga mässskrud tedde sig i Linköpings stift under 1600-talet.

Bibeln i psalmen.

Komminister Gunnar Wikmark har tagit sig ett mycket lovvärt arbete före, när han samlat och grupperat de bibelord, som citeras i 1937 års psalmbok.

Resultatet föreligger redan i en diger avhandling med två huvuddelar: Från psalm till bibelord och Från bibelord till psalm.

Saken har nog i viss mån tidigare varit beaktad. Beckman har i sin psalmhistoria understundom gjort påpekningar om bibelalluderningar i den Wallinska psalmboken och de i denna psalmbok befintliga överskrifterna över psalmerna, hämtade ur bibeln, ha i 1937 års psalmbok i viss grad utvidgats.

Men en verklig penetrering av det bibliska inslaget i psalmboken var av behovet. En sådan undersökning är ovärderlig för rätt uppskattning av själva psalmen och för en rätt syn på psalmdiktaren som kristen förkunnare. Den är också synnerligen betydelsefull som hjälpkälla vid psalmvalet.

Vanskligheten vid efterforskandet av bibelcitaten i psalmerna är emellertid ganska betydlig. Isynnerhet gäller detta de äldre psalmerna, där psalmdiktaren varit förtrogen med en helt annan bibelöversättning än den nu gällande och där senare bearbetare icke alltid iakttagit grannlagenhet vid omarbetningen av psalmen utan låtit bibelcitaten förvanskas.

Man kan inte påstå att en avhandling sådan som Wikmarks hör till de omedelbart fängslande. Sida efter sida radas här upp psalmversnummer och parallellt därmed bibelställen. Det hela bär konkordansens prägel. I regel är det ju få människor som finna sådana fängslande.

Emellertid är en sådan bok väl värd ett intresserat studium och en hel del märkliga fakta avslöja sig därvid.

Slår man upp exempelvis psalmerna av Wallin, Geijer, Franzén och Hedborn märker man snart i huru hög grad de äro genomvävda av bibelns egna ordasätt. I någon mån har givetvis den sista bibelöversättningen kommit oss att förlora känslan härför. Det kan därför vara nyttigt att få en erinran om saken. Det var inte så märkvärdigt att för de bibeltrogna kyrkokristna Wallins väckelsepsalm: Hjälp, min Gud, ack, fräls min själ (nps. 280) blev en älskad vän. Den är från början till slut genomvävd av sådana nytestamentliga tankar, som äro av väsentlig vikt och för den frälsningshungrande av evighetsbetydelse.

Huru fast rotad i bibeln lekmannen Geijer stod visar en enda av hans psalmer: På krubbans strå man lade dig (nps. 34). Här har Wikmark dragit fram många intressanta bibelparalleller. Också hos Geijer är det nytestamentliga materialet huvudsaken.

Detsamma gäller om Hedborn i hans Kristuspsalm: När världens hopp förtvinat stod (nps. 33) o. a.

Man kan jämföra dessa med några av våra sista psalmdiktare. När J. A. Eklund når som högst står han som fast rotad i nya testamentet. Jag hänvisar till psalmen Du sanna vinträd, Jesu kär (nps. 197) och Pris vare Gud! Allena han (nps. 329). I den senare har han också hämtat bilder ur psaltaren.

Går man så till Natanael Beskow tyckes förhållandet vara det att han i sin tidigare diktning (Ack saliga dag, som i hoppet vi bida, nps. 593, och Kärlek av höjden, nps. 238) med förkärlek anknyter till de paulinska breven och i någon mån till Uppenbarelseboken, medan anknytningen i de senare överhuvud taget blir sparsammare. (Tränger i dolda djupen ner, nps. 29 o. a.)

Med Emil Liedgren har ett påfallande starkt gammaltestamentligt inslag införts i vår psalmbok. En psalm sådan som Fader, du vars hjärta gömmer (nps. 305) och än mera Min Gud är en väldig hjälte (nps. 533) är starkt gammaltestamentligt påverkad i bildval och tankevärld.

Detsamma kan sägas om Nils Bolanders Herren gav och Herren tog (nps. 381) medan hans kollega Anders Frostensson har hämtat sin inspiration i nya testamentet. Det gäller inte bara den beskrivande psalmen Jesus från Nasaret går här fram (nps. 48) utan också den mera resonerande Tung och kvalfull vilar hela (nps. 241) och bönen: Bed för mig Herre kär (nps. 382).

Det kunde vara intressant att föra en sådan undersökning vidare. Liksom också att genomgå outnyttjat bibliskt material.

Till sist ett frågetecken i marginalen. Man får törhända iakttaga försiktighet, när det gäller att i vissa uttryck i psalmerna återfinna bibliska citat.

I den dunkla sången Klippa, du som brast för mig (nps. 302) menar Wikmark att uttrycket »Blive mig en *dubbel bot* Emot synd och lagens hot» skulle vara ett citat ur Jes. 40:2 »— det har fått dubbelt igen av Herrens hand för alla sina synder». I psalmen har väl ändå sannolikare ordet bot betydelsen av hjälp, frälsning. Men som sagt uttrycket är dunkelt både i originalet och i översättningen.

I tredje versens ord: »I din livsvåg låt mig tvås, Herre, annars jag förgås», återfinner Wikmark ett citat ur Joh. 3:16 — »så älskade Gud världen, att han utgav sin enfödde Son, på det att var som tror på honom skall icke förgås». Detta är väl dock ett alltför allmänt hållet uttryck för att man skall känna sig övertygad.

Men detta är detaljer som kunna ifrågasättas. I detta hela är Wikmarks arbete högst förtjänstfullt för var och en, som vill lära känna vår nya psalmbok.

Arthur Adell.

Gustav Vasas silverkonfiskationer.

1520-talet var en händelsemättad tid i vårt land. Efter Gustav Vasas befrielsekrig dignade landet under en stor skuldbörda. Den myndige riksbyggaren väjde inte vid valet av sätt att hastigt skaffa pengar genom att låta kyrkorna släppa till sina dyrbarheter. Dylikt hade tidigare förekommit under beteckningen lån, och kung Gösta hade kanske i början de bästa avsikter... Men återbetalningen av de silverskatter, som upptogos vid denna första s. k. konfiskation — silveruppbörd vore kanske ett både finare och riktigare namn — dröjde och blev aldrig av. Det finns ett brev till Vadstena kloster från en av reformatörerna, Laurentius Andree, som i rent Luthersk ande söker bevisa det berättigade i kravet att klostret skulle avstå från en del silverföremål, särskilt det silver, som börjat förarbetas till ett relikskrin åt Katarina, Birgittas dotter. Efter Västerås riksdag begynte också en »uppbörd» av kyrkornas silverpjäser. Man kan se hur skrivarna, den nya tidens män, med välbehag i den stora nyupplagda räntekammarboken anteckna alla ordinarie inkomster, där konfiskationerna av monstranser, kalkar och helgonbilder upptecknas bland spannmål, oxar och smör. Egendomligt nog kunde den annars så konservativa lantbefolkningen smälta sådana tillgrepp, som i deras ögon helt enkelt borde ha uppfattats som rov. Men däremot syntes kyrkans klockor ha ansetts som omistliga. För att få behålla klockorna släppte allmogen hellre till sina egna dyrbarheter som ersättning eller gävo frivilligt kyrkans heligaste kärl i utbyte. Kring klockan vilade en magisk kraft; utan den fanns varken rätt gudstjänst eller jordfästning. Dess malm innehöll magiskt verkande kraft.

Detta överraskande förhållande kunde konungen draga nytta av några år senare, då han åter var i behov av pengar för statens räkning. Eftersom folket inte höll styvare på sina heliga klenoder borde staten kunna begagna dem. Vid samma tid hade reformationsverket genomförts; 1536 beslöts att svensk mässa skulle införas. En del altarkärl blevo genom den nya kulten så småningom onödiga. Det är onödigt att säga, att inte kungen skulle ha lärt av vad Henrik VIII i England och Kristian III i Danmark kort förut förstått att utvinna av en kyrkoreformation, som förenades med konfiskation. Så kom år 1540 den största av alla silveruppbörder, nämligen den som företogs i de båda rikaste svenska stift, Linköpings och Skara stift. Året därpå följdes den av en uppbörd i Småland och 1545 i Mälardalskapen. Mera begränsning unnades uppbörderna i norra Sverige och Finland.

De stora mängder silver som på detta sätt flöto in i den kung-

O. Källström, Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer. Stockholm, Diakonistyrelsen bokförlag 1940. Kr. 7: 50.

liga skattkammaren blevo i flesta fall föremål för lagring; endast 1523 års konfiskation omsattes till valuta för att betala den stora fordringsägaren, Lübeck. Men största delen förvarades i kistor och kom att utgöra en mer eller mindre privat reservfond för den nya dynastien. Hur stor omfattning fick konfiskationen? Källström har gjort en beräkning, slutande på 3222 kg., som säkerligen inte är för hög. Särskilt stor ur statlig inkomstsynpunkt är den inte. Den överträffas betydligt av vad som kunde inflyta i kammaren årligen från rikets silverbergverk. Man frågar sig onekligen, varför allt detta besvär med kyrkans egendom? Kanske ligger förklaringen i kungens nästan maniakaliska förhållande till klingande metaller. Efter skattkammarens föreståndare, den lincopensiske titulärkaniken Eskil Mikaelis, konungens högst betrodde kamrerare, kallades det rum, vari silverskatten förvarades, för herr Eskils gemak. Det låg nära konungens egen våningssvit, och det uppgives att konungen gärna låg och sov i denna kammare — en gripande bild av den förkroppsligade girigheten.

I Källströms nyligen utkomna stora undersökning om Gustav Vasas silveruppbörder återfinner man en vidlyftig katalog uppställd sockenvis över samtliga silverkonfiskationer. I de flesta fall äro silverpjäserna specificerade, och denna förteckning är synnerligen givande för den, som vill skaffa sig en bild av vad en svensk medeltidskyrka kunde äga i altarkärl av ädel metall. Först och främst berövades kyrkorna i regel en *kalk*; inte sällan ägde en kyrka nämligen flera. Decimeringen av kalkar måste ändå betecknas som mycket hård, och man kan i våra landskyrkors bestånd av kalkar iakttaga en kraftig nytillverkning under 1500-talets senare hälft. Allmogens medgörlighet vid denna reduktion av det som var ett av kyrkans förnämsta föremål, och ett av de allra heligaste bland de vigda kärnen, är egendomlig. Den står i bjärt motsats till deras ömsinhet om klockorna, som nyss omtalats. Kastar inte detta förhållande ett bjärt ljus över hur litet kristnade svenska folket hunnit bli under de första fyra hundra åren? Lika lätt som kalken försvann *monstransen*, förvaringsplatsen för den heliga hostian. Genom den nya mässan kom den ur bruk, officiellt dock först på Västerås riksdag 1544. Men bruket med »*elevatio sacramenti*» nämnes rätt ofta senare under 1500-talet. Föga konsekvent var Gustav Vasa själv, när han 1550 strängt förebrådde kyrkoherde Nils i Vadstena, att denne på eget bevåg »*platt avlagt elevationem Sacramenti*, det en icke ringa förargelse ibland den enfaldige allmoge bringande varder». I 1571 års kyrkoordning bibehölls också hostians upphöjelse, och först vid Uppsala möte avskaffades bruket. *Monstransen* blev ersatt med oblatask för förvaring av hostian.

Bland andra föremål av ädelmetall nämnas i handlingarna rätt ofta *kors*, som begagnats både som prydnad på altaret och vid processioner. Någon sträng skillnad mellan dessa kategorier kan icke upprätthållas. Tvärtom synes altarkorset på fot vid tillfälle

ha begagnats i processioner, sedan det försetts med en hålk som fästs på processionsstaven. Av notiserna att döma ha krucifixen bestått av ett träkors, försett med beslag av silver och guld. Det dyrbaraste och största konfiskerades av självaste Olaus Petri i Stockholms dominikanerkloster och vägde över 11 kg. Det kallades »Heliga Lösen» och betraktades som undergörande.

Figurskulpturer i ädel metall omtalas sällan; sannolikt hade deras antal i medeltidskyrkorna aldrig varit så stort. Vanligast äro bilder av enskilda helgon, särskilt av Maria. Andra helgonbilder, som omtalas äro en Johannes, en Hieronymus och en Sebastian från Västerås domkyrka, en Henrik från Stockholms Storkyrka, en Olov från Skeninge dominikanerkloster o. s. v.

Relikskrin äro icke så ofta nämnda; troligen ha de icke varit så vanliga av dyrbarare metall. Man kan sluta till detta av en ofta upprepade uppgift som denna: »brutit silver... av ett skrin» — en uppgift, som också kastar ett bjärt ljus över konfiskationens framfart. Silver av det slag, som registrerats på detta sätt, kan emellertid också ha härstammat från andra föremål såsom krucifix o. a. De i kontinentens större kyrkor rätt vanliga helgonskrinena i kistform, vilka bevara helgonets kvarlevor, ha av naturliga skäl varit ovanliga i Sverige — vårt land led ju brist på inhemska helgon med officiell påvlig sanktion ur deras dyrkan. De mest kända var S. Eriksskrinet i Uppsala domkyrka, som konfiskerades under Gustav Vasa eller nedsmältes under nordiska sjuårskriget, Katarinaskrinet i Vadstena, som aldrig blev fullbordat och som redan omtalats, Davids skrin i Munktorp vägande nära 40 kg. m. fl.

En mycket vanlig grupp utgöres av *kronor*, både sådana som prytt vissa helgons huvud och sådana som använts som brudsmycken. I regel kan man antaga, att även de förra utlånats som brudprydnad. Nu hände det, att de största och vackraste, som hamnade rakt ned i den kungliga skattkammaren, fick göra tjänst som kungaprydnader på prinsessornas huvuden. Så antages vara fallet med den tunga kronan, som enligt en uppgift t. o. m. var av guld och som Johan III år 1577 skänkte drottning Karin. Tidigare hade sådant förekommit under den mera anständiga formen av lån, t. ex. när kung Kristoffer av Baiern 1445 begärde av abbedissan i Vadstena kloster att till sin drottningens kröning få låna »then alder beste oc kostelichste Crone som i hane», vilken han lovar att ordentligt återlämna. Det kan vara av intresse att erinra om brudkronans samband med Mariabildernas drottningkrona för att belysa den sedermera så fastrotade föreställningen om brudkronan som den kyska jungfruns hederstecken. Kronornas betydelse och egenskaper i detta hänseende förklarar också det starka motstånd, som konfiskationen av denna föremålsgrupp medförde. Alldeles som klockrovet framkallade missnöjet men inte överförandet av kalkar och monstransar, altartjänstens heligaste och dyrbaraste kärl, till kungens skattkammare, blev det ett gny,

när brudtillbehören såsom kronor och smycken försvunno från landskyrkorna. När missnöjet blev för starkt ute i bygderna, nödgades man kompromissa och kvarlämna ett lämpligt antal brudkronor; de »unnades igen», som termen lyder, mot skälig avgift, förstås. Och därigenom uppstod en ny inkomstpersedel, »brudskatten». I regel kom en krona att bibehållas per härad, åtminstone blev det så i Östergötland. Allmogens intresse för kyrkans brudkrona förklaras emellertid inte bara av dess samband med folklig sedvänja utan enligt min mening särskilt därav, att vissa kronor, som voro särskilt populära, utlånades inte bara till socknens brudar utan också till grannsocknarna (även utanför häradet) och beredde kyrkan en ingalunda obetydlig inkomst. Ett mycket talande exempel på detta har jag funnit i Risinge i Östergötland, vars »bevarade räkenskapsbok från 1500-talet ger bevis för detta.

Slutligen kan det erinras om att konfiskationshandlingarna redovisa för några altarräddskap av mindre vanligt slag, som icke sakna intresse såsom »amplar», ablutionskanna, kommunionssked, och oljekar. *Amplar* (ampullæ) äro kannor, som förtecknas parvis, den ena innehållande kommunionsvin, den andra vatten. Vattnet begagnades dels för blandningen med vinet, som föreskrives i katolsk rit, dels för rensköljandet av kalken och tvättningen av officiantens händer. *Kommunionsskeden* har använts att hålla det vatten, varmed nattvardsvinet skall blandas, i kalken. Endast ett ett fåtal sådana skedar kunna beläggas genom handlingarna. I talrika notiser omnämnas *oljekar*, oftast kallade »chrismekar», som tjänstgjorde som behållare för den heliga oljan och som bestod av tre hopfästade cylindrar. Den ene innehöll den balsamtillsatta chrisman, som användes till vigning av altare, nattvardskärl, klockor m. m., vidare den s. k. oleum catechumenorum, dopoljan. Rätt få uppgifter finnas också om *rökelsekar*, detta beroende på att ädelmetall sällan användes till sådana föremål; vida vanligare var bronzen.

En ingalunda obetydlig mängd silver, som togs, härrörde från textilier. Hit hörde t. ex. *korkåpespännen* (agraff) samt *clipeuspendant*, en knapp eller kula, som genom sin tyngd höll clipeus (ryggskölden) nedåtsträckt. På svenska kallas det förra vanligen brås, ibland också spenne eller span. Hur sådana kunde användas, sedan de tillvaratagits av kronan för att rädda landet, belysas av en ofta citerad episod, att »käre husfrugan», d. v. s. drottning Margareta, av det från Öster- och Västergötland inkomna kyrkosilvret »anammade» några »förgylte korkappeknappar» till en vikt av inte mindre än 8,82 kg. Mera oviss till sin användning äro den s. k. *kåpebonaden* och *ströningarna*. De förra utgöras troligen av utsmyckning i ädel metall på korkåpens kantbård t. ex. helgonfigurernas attribut eller inskrifter. Stundom synas de vara parvis applicerade besättningsstycken i olika fasoner och prydda med infattade stenar. Långsträckta sådana stycken kallas »spän-

ger». Ströningarna äro metallprydnader utströdda över en textil-
yta. Ofta förekomma de i stor myckenhet t. ex. i Västerås dom-
kyrka, där det tillvaratogs »141 st. ströningar och spenner, på
en svart flygels mantel» samt »3 små belete-kjortlar, två av dem
voro av flogell, och en utav rött silke, därpå ströningar och spen-
ner 182 st.» Ströningar räknas också till brudprydnaden, kanske
därför att de brukade smycka en »Vår-Frubelätes mantel». På
en Mariabild i Julita kyrka hade t. ex. hängt »några förgyllda
ströningar och små bråsser», som användes till brudens prydna-
der. De löstes därför av sockenbönderna »till brudsilver» för 2
ungerska gyllen.

Andra föremål av dyrbart material, som fick följa med till herr
Eskils gemak, voro *biskopkräklar* från domkyrkorna (en också
från Vadstena birgittinerkloster) samt s. k. *kyssåvlor* (pax te-
cum). En notis om den sistnämnda i Västerås domkyrka säger att
den var försedd »med en grå cammehij» (kamé). Troligen ut-
gjorde den det mittfält, som mässbesökaren skulle kyssa (frids-
kyssen under avsjungandet av Agnus Dei).

Ett kapitel för sig bilda de många *votivgåvorna*, som skänkts
till kyrkans helgon till tack för hjälp eller helbrägdagörelse. Så-
dana gåvor kunde vara en baldakin, som S:t Erik flera gånger fick
och som troligen kom till användning vid de högtidliga proces-
sionerna med det undergörande helgonskrinet.

Rent magiska föreställningar ligga också till grund för mera
dyrbara gåvor. Så berättas t. ex. att herrskapet på Beenhammar
skänkte ett barn av silver och ett av vax, alltså dockor, sedan
deras barn tillfrisknat från sjukdom på grund av S. Katarinas
förböner. S. Erik i Uppsala återgav genom sina kraftiga förböner
hälsan åt en gosse, som fått svår kallbrand, varefter modern off-
rade till tack ett ben av silver. En del egendomliga konfiskations-
föremål få genom sådana notiser sin förklaring t. ex. ett silver-
öga, ett ben, fiskar av silver, ibland förgyllda, vilka voro ytterst
vanliga i kyrkor vid kusten. Sådana föremål voro tydligen votiv-
gåvor för god fiskelycka. Ett annat föremål var ax av silver,
som tycks ha förekommit nästan uteslutande i Mälardalens län.
De antagas ha varit votivgåvor för god årsväxt, givna åt S. Erik,
som var den hedniska fruktbarhetsguden Frös arvtagare. Ett stöd
för detta antagande utgöres av en intressant uppgift i Erikslegen-
den om ett offer av ett förgyllt silverax till helgonet. När offret
väl var gjort, heter det, »fingo de regn som åkrarna behövde, nytt
väderlek och god årsväxt».

Ett studium av Gustav Vasas konfiskationer av kyrkosilver har
ur många synpunkter visat sig vara lönande forskningsuppgift.
Det är dr Olle Källström, som nu tagit sig denna uppgift före och
i sin doktorsavhandling, Medeltida kyrksilver från Sverige och
Finland, framlagt intressanta resultat. De ha visat sig givande för
historikern av facket; inte minst Gustav Vasas ekonomiska politik
under första tredjedelen av hans regering får sin belysning. Kyrko-

historikern hämtar också ur denna avhandling mycket av intresse, och en liturgiforskare finner här ett värdefullt material, som belyser katolsk kult i Sverige samt dess förhållande till evangelisk åskådning. Av referatet här ovan framgår också, att boken innehåller en mängd stoff för kulturhistorikern att bearbeta, för att icke nämna personhistorikern, som hittar många förut okända namn på präster, kyrkovårdar m. fl. Slutligen är det givet, att materialet kanske i första hand kommer att omhändertagas av konsthistorikern, som har att bearbeta de långa inventarielistorna, vilka belysa beståndet av olika silverpjäser i Svenska kyrkor.

Bengt Cnattingius.

Recensioner.

Homiletik.

Yngve Brilioth: I St. Sigfrids Stift. Tal och predikningar 100 s. 2 kr. C. W. K. Gleerups förlag (1940).

Denna samling tal och predikningar låter läsaren följa Växjöstiftets biskop i hans ämbetsgärning i begynnelsen av hans episkopat. Den ger glimtar ur den omfattande verksamhet, som numera avkräves en svensk biskop. Vi höra honom tala i vigningens stunden till de unga prästerna, som skola gå åstad i själasörjarens gärning. Han står i mitten av präster redo att installera en nytillträdande kyrkoherde. Han kommer till församlingen för att solleniter inviga en ny kyrka eller åter öppna en restaurerad helgedom. Han har att öppna en ungdomskurs eller teologisk studiekurs. Allestädes skall biskopen vara tillstädes med ett vägledande och trostärkande ord.

Med tacksamhet mottar man dessa episkopala tal med dess frimodiga syn på prästämbetet såsom den levande skriften och helgedomen som ett stycke

av budskapet om den kände Guden, med dess frimodiga ord om Guds ords kraft och om den andliga mognadens väg som den enda rätta vägen i det ekumeniska arbetet.

Här och var synes en för författaren ny anknytning i tankegång och uttryckssätt till förgångna släktens förebilder kunna spåras. Törhända har det gamla St. Sigfrids Stift gjort gamla ord på nytt levande för den nye biskopen, vilken förvisso som få har öra för det äkta och alltfört levande i arvet från fordom.

A. A.

E. v. Wessberg: Välsignelsen i Kristus. Efterlämnade högmässopredikningar utgivna av Ax. Malmberg. 210 s. 3:75. C. W. K. Gleerups förlag (1939).

Under drygt trettio år kallades prosten Wessberg att predika någon av aftnarna vid den årliga adventsveckan i Lunds domkyrka. Att han skulle anmodas, och att han, så länge ohälsa ej lade hinder i vägen, skulle komma, var alldeles självfallet. Det

hade blivit en tradition alltsedan den första adventsveckan. Men det var inte bara en tradition, ty det föll ingen in att häri göra någon ändring som vid några olika tillfällen hört Wessberg predika. Ty Wessberg hörde till dem som man gärna hörde igen. Kanske en präst, som själv hade skyldighet att förkunna ordet, mest förundrade sig över den förmåga av ständig förnyelse, som karakteriserade Wessberg. Man hade för var gång intryck av att han gav något helt nytt och att han aldrig upprepade sig. Detta var så mycket märkligare som han var en mycket utnyttjad talare vid veckor och kurser inom Lunds stift. En del av hemligheten med hans homiletiska begåvning låg förvisso i hans förmåga av enkelhet. Behovet av omväxling drev honom aldrig ut i det sökta eller krystade vare sig i bildval, ämnesval eller framställningssätt. Lika starkt intryck gjorde det personligt älskliga och blida i hans umgänge och väsen — det framträdde i och präglade också hans förkunnele. Men främst formades hans homiletiska gestalt av den djupa förtrogenheten med bibelns egen värld.

Alla dessa intryck förstärkas vid genomläsandet av det urval ur Wessbergs efterlämnade homiletiska anteckningar som hans ämbetsbroder komminister Ax. Malmberg i Trelleborg verkställt. Han har därmed gjort en mycket god gärning, även om den bild, dessa predikningar ge av Wessberg icke är fullt riktig — det kan väl heller aldrig den tryckta predikan ge, när det gäller en förkunnare, som så helt förberedde sig för att stå i det *talade* ordets tjänst. Här och var äro nu anteckningarna så uppenbarligen avsedda att kompletteras och uttyllas vid det muntliga föredraget, att de icke såsom tryckta ge ett rätt klart sammanhang.

De korta exordierna, med vilka Wessberg efter sedvänjan inom det sydliga stift, där han kom att göra tjänst, inledde sina predikningar, har han dock i regel utskrivit fullständigt. De äro ock korta mäterliga betraktelser, som väl kunna brukas fristående i ungdomskretsar och hemmets andakter.

A. A.

Adolf Kloo: Sök det goda land. Några predikningar, uppsatser och föredrag. 176 s. 3:25. Sv. Kyrkans Diakonistyrelses bokförlag (1938).

Både i Sverige och i Finland har kyrkoherden i Tunhem fått göra en gärning såsom förkunnare vida över det vanliga måttet för en sockenpräst. Genom föredrag och predikningar har han skapat sig ett namn som en sär egen predikant. Kloo är det prägnanta ordets skapare. Han läser texten, som både församlingen och prästen hört och läst många gånger, och han läser den på ett nytt sätt så att han kan vinna det gamla evangeliet ett helt nytt innehåll och försäkra det ett helt nytt intresse. Han rör sig med samma säkerhet i bibelns värld som i psalmbokens och i den gamla andaktslitteraturens. Detta gör att man känner sig trygg i hans sällskap. De prägnanta orden bli aldrig väderstinna eller uppblåsta såpbubblor. Bakom dem dölja sig andliga realiteter, ofta mörka och tunga, ty Kloo har blick för risken i den kristnes liv.

Kloos hör till de predikanter som avgjort vinna på att läsas. Här i den nödtvungna koncentrationen, framträder hans mästerskap. Han hör till de författare som med stor fördel kunna anbefallas åt de unga.

A. A.

Griftetal samlade av Bertil Bexell. Med en inledning av biskop Yngve Brilioth. 287 s., 4: 50; Sv. Kyrkans Diakonistyprelsens bokförlag (1939).

Knappast någon slags homiletisk förkunnelse fyller anmälnaren med frågande undran såsom griftetal och synnerligast samlingar av griftetal. Den vansklighet som åligger talaren är utomordentligt stor. Frestelsen att tala »människor till behag» ligger högeli- gen nära. Han ser omkring håren alla de sörjande. Han känner deltagandet spira i sitt hjärta. Han vill komma dem till hjälp och få erfara att han i en svår stund kommit med ett lisan- de ord. Och huru många gånger blev sedan icke detta ett ord av mycket oväsentlig betydelse, som icke kunde ge den tröst och hjälp som var av be- hovet därför att talaren hade sina tan- kar riktade på den hädangångne, på det tillfälliga och förgängliga livsver- ket, i stället för att upplyfta dem till det som evigt bliver. Alltför ofta blev ämnesvalet också begränsat till det gammaltestamentliga: människans förgänglighet — Guds oförgänglighet, me- dan däremot de kristna tankarna om livet i Kristus och om uppståndelsen försvann både i griftetalet, i textläs- ningen och i psalmsången.

Det skall nu emellertid sägas att Bexells samling av griftetal synes an- mälnaren vara ett gott tecken. Det över- vägande största antalet av griftetal äro rent religiöst formade betraktelser där det tillfälligt personliga spelar en mycket underordnad roll eller verk- ningsfullt ställes in i evighetens ljus. Påfallande är den bestämda nytesta- mentliga orienteringen vid textvalet med avgjord övervikt för evangelietex- terna. I många fall äro dessa griftetal i sin korthet och sin kristna koncen- tration små förebilder till betraktel-

ser. En hel kör av röster från olika stift och från olika teologiska och kyrkliga läger är här förenad till mångstämmig fyllighet.

Ur biskop Brilioths förord till den- na samling av griftetal bör en passus citeras: »Det kan i detta sammanhang framhållas, att också det, som sjunges vid en begravning, har till uppgift att frambära Guds ord. Det är att hop- pas, att den livaktiga kyrkosångsrö- relsen skall kunna ta som en av sina uppgifter att verka för en ytterst väl- behövlig upprensning och förnyelse i fråga om den vokala musiken vid jordfästningar. Vad som här ofta pre- sterats i form av inlagda kvartetter med halvt — eller helt — profana tex- ter, ofta med sentimental prägel, grän- sar till det otroliga. Här måste vida strängare krav ställas på kyrklig stil och värdighet. Det borde också vara självklart, att den musikaliska ut- smyckningen i intet fall bör få spränga sönder den kyrkliga aktens ram, utan i stället förläggas före eller efter denna.»

Detta kan icke alltför ofta uppre- pas.

A. A.

För orgel.

Jacob Nyvall: Vår blick mot helga berget går. Variationer och fuga. Nordiska Musikförlaget.

Till Otto Olssons förklaringskoral har Nyvall skrivit en större orgelkom- position, som kommer att bli ett myc- ket välkommet tillskott till våra orga- nisters repertoar. Sedan koralen »pre- senterats» i originalsättning följer en tvåstämmig kanon, en trestämmig pas- torale samt ytterligare tre variatio- ner, vilka liksom den efterföljande fugan bilda en mäktig stegring till verkets avslutning, där koralen åter-

kommer »Largo grandioso». Som postludium torde kompositionen i sin helhet vara alltför lång. Ett urval bestående av variationerna I, II och III samt avslutningskoralen har emellertid visat sig bli ett mycket lämpligt

högmässopostludium på Kristi förklaringsdag. Rekommenderas därtill, liksom kompositionen i sin helhet anbefalles till musikandakter och orgelkonserter.

A. R.

Meddelanden.

Val. Till innehavare av förenad tjänst ha utsetts:

i Nykil, Östg., Göte Nilsson, Blackstad, i Mörlunda, Klm., K. Karlsson, Bottnaryd, i Krokek, Östg., Sven Lindén, Lerbäck, i Kalv, Alvsb., fru Ingeborg Hammarberg och Agnes Petersson, i Äryd. Blek., Einar Alkfors, i Taxinge, Sdm. Arvid Andersson, Kattnäs; i Slimminge, Mlm., Hanna Leijon, i Bläntarp, Mlm., Sture Bokenstrand, Sövde, i Västerlövsta, Västm., D. Wennström, Malmö, i Högsjö, Vnrl., Torvald Johannesson, Voxna, i Länna, Sthlm, K. G. Karlsson, därstädes, i Taxinge, Sdm., A. Andersson, Kattnäs; i Hudiksvall, Ulf Nordenström, därstädes, i Lundby, Vstm., Karl Gustaf Söderlund, i Täby, Sthlm, Em. Rönnäs, Forsbacka, i Tingstade, Gtl., Elsa Seltinius; i Himmeta, Vstm., Lennart Madegård, Madesjö, i Jönköping, F. Berggren, Hagshult, i Greve, Ör., Gertrud Wirmark, Virserum, i Gunnilbo, Västm., G. Engström, Stockholm, i Södra Solberga, Jönk., Gösta Hjelm, Lästringe, i Köpinge, Krst., Malte Månsson, Arlöv.

Till domkyrkokantor i Linköping har valts musikdirektör Gösta Magnusson, Mölndal.

Det äldsta kristna korset. Den katol-

ska tidskriften »Stimmen der Zeit» meddelar, att man under utgrävningar i den romerska staden Herculanium, som år 79 e. Kr. ödelades vid ett vulkanutbrott, gjort ett ganska egendommeligt fynd. I en tjänarebostad, tillhörig ett hedniskt patricierhus, har man i ett avsides liggande rum funnit ett avtryck i väggen av ett 45×36 cm stort latinskt träkors. Korset har varit infällt i ett vackert stuckarbete. En närmare undersökning gav vid handen, att korset avlägsnats före katastrofen år 79 e. Kr. Mycket kunde tyda på, att korset med våld blivit borttaget under någon av Neros förföljelser. Några spikar i väggen ådagalade, att man anbragt två stora dörrar i väggen, så att korset när det varit nödvändigt fullständigt kunnat skylas. I samma rum fann man även de förkolnade resterna av ett 92 cm högt husaltare. Troligtvis har det stått under korset men vid katastrofen bortförts av lavaströmmen.

Fyndet är av enastående betydelse för den kristna arkeologien. Det hittills äldsta kristna korset har bragts i dagens ljus och man har ett säkert vittnesbörd om, att korset redan före år 79 varit föremål för tillbedjan av de kristna. För den kristna arkeologien betyder detta ett steg på 200 år tillbaka i tiden.

KYRKO- ORGLAR

orglar för kapell o. hem,
om- och tillbyggnad,
reparation o. stämning,
anläggning för elek-
trisk bälldrift.

Orgeltjänst
Ingeniör Bo Wedrup
St. Göransgatan 4
UPPSALA - TEL. 6357-301

Doktors- avhandlingar

tryckas perfekt å

Skånska Centraltryckeriet

Grönegatan 14
Lund / Tel. 275

CENTRAL- TRYCKERIET

VASAGATAN 16, STOCKHOLM

**SPECIALAVDELNING FÖR
NOTSTICKNING**
NOTER och MUSIKALIER

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

Nya Varvet

Tel. Göteborg 14 47 50

Tillverkar kyrkorglar.

*Utför alla i yrket före-
kommande arbeten.*

Herman Nordfors & Co. Kyrkorgelfabrik

LIDKÖPING

Tel. Kontoret 145

Bostaden 592

Tillverkar piporglar efter nyaste konstruk-
tioner och efter fullt tillförlitliga system av
såväl pneumatiskt som mekaniskt. Elektr.
bälgläktar insätts med garanti för tyst
gång. Ombyggnader, restaureringar av
äldre verk utföras omsorgsfullt. Disposi-
tioner efter såväl äldre som de nya orgel-
principerna jämte kostnadsförslag på be-
gäran kostnadsfritt.

A. Mårtenssons Orgelfabrik A.-B.

Tel. 1119

L U N D

Tel. 1119

PIPORGLAR

för kyrkor, kapell och samlings-salar. Ett gediget arbete av modernt konsthantverk.

Ombyggnadsarbeten såväl som restaureringar och fläktinstallationer utföras med omsorg och yrkesskicklighet.

Införda våra förslag!

MUSIKTRYCK

AV ALLA SLAG MED
SÄVÄL STUCKNA SOM
KOPIERADE NOTER

Bröderna Lagerströms
Litografiska Anstalt

Fleminggatan 16 / STOCKHOLM
Telefon 231880

Unna Er nöjet

att få spela ur

Koralbok
för
svenska
kyrkan

som utgivits av

NORDISKA MUSIKFÖRLAGET